

EESTI KIRJANDUS 1910

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN,
M. KAMPMANN, J. LUIGA, W. REIMAN,
J. TÕNISSON

VIIES AASTAKÄIK

~~501125~~

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

TRÜKITUD „POSTIMEHE“ TRÜKIKOJAS — TARTUS 1910

C. R. Jakobson.

V. Ernits.

Hallikad.

- 1) M. Martna, C. R. Jakobson. Tallinnas 1903.
- 2) Dr K. A. Hermann, Eesti kirjanduse ajalugu. Tartus 1898.
- 3) M. J. Eisen, Tähtsad mehed III Tartus 1883.
- 4) J. Johanson-Pärna, Kuulus Eesti rahva hariduse töötaja C. R. Jakobson. Tallinnas 1891.
- 5) J. Kunder, Eesti kirjandus koolile ja kodule I. Viljandis 1890.
- 6) W. Reiman, Kivid ja killud I. Tartus 1907 (Kreutzvald ja Jakobson).
- 7) M. Lipp, Kodumaa kiriku ja hariduselugu, X. Tõine raamat, teine jagu. Tartus 1899.
- 8) A. Гренцштейнъ, Эстонскій голось въ балтійскомъ хорѣ. Москва 1900. (Переводъ А. Вознесенскаго).
- 9) „Sakala“ 1878—1882.
- 10) „Eesti Postimees“ 1865—1871 ja 1878—1882.
- 11) „Neue Dörptsche Zeitung“ 1876—1877.
- 12) C. R. Jakobson, Offene Antwort des Herausgebers der „Sakala“ auf das zweite Anklageschreiben des Pastor J. Hurt, Fellin 1879.
- 13) Lauliku C. R. Linnutaja laulud. Esimene krantsikene. Tartus 1870.
- 14) C. R. Jakobson, Arthur ja Anna, ehk vana ja uueaja inimesed. Tartus 1872.
- 15) C. R. Jakobson, Kolm isamaa kõnet. Tartus 1882.
- 16) C. R. Jakobson, Galileo Galilei Viljandis 1878.
- 17) C. R. Jakobson, Natukene meie kevadisest rõõmust. Viljandis 1876
- 18) C. R. Jakobson, Kooli lugemise raamat I (2. 7. ja 12. trükk), II ja III jagu.
- 19) C. R. Jakobson, Helmed. Tartus 1880.
- 20) C. R. Jakobson, Uus Aabitsaraamat. VI tr., Tartus 1898.
- 21) C. R. Jakobson, Lühikene Geografia. Tartus 1869.
- 22) C. R. Jakobson, Saksakeele õppimise raamat koolidele I. IV tr., Tartus 1905.
- 23) C. R. Jakobson, Rõõmus laulja I. Tartus 1872.
- 24) C. R. Jakobson, Vanemuise kandle hääled, I — Peterburis 1869, II — Tartus 1872.
- 25) C. R. Jakobson, Meie kauba laevavägi Läänemeres. Tartus 1868.
- 26) C. R. Jakobson, Teadus ja seadus põllul I. Peterburis 1869.
- 27) C. R. Jakobson, Kuidas karjad ja nende saagid põllumehele rikkusehallikaks saavad. Tartus 1876.

- 28) C. R. Jakobson, Edasi. Viljandis 1876.
- 29) C. R. Jakobson, Kes tahab, see mõistab. Viljandis 1876.
- 30) C. R. Jakobson, Eesti hobused. Viljandis 1876.
- 31) C. R. Jakobson, Anid. Tartus 1876.
- 32) C. R. Jakobson, Kuidas põllumees rikkaks saab. Tartus 1874.
- 33) C. R. Jakobson, Sakala kalender põllumeestele. Viljandis 1880.

Ajajärk, milles C. R. Jakobson töötas, on üks kõige huvitavamatest Eestirahva edenemiseloo momentidest. See oli ajajärk, kus Eesti rahvusetunne oma kulminatsioonipunktini jõudis ja kõigele sellele ajajärgule ja tema püüdmistele iseäralise isamaalise laadi andis. Isamaaline vaimustus oli sellel ajal üks kõige mõjuvamatest hingeelulistest teguritest, mis selleaja paremaid poegi nende töödes ja püüdmistes juhtis, nendele teesid näitas ja sihtisid ette määras. Ka C. R. Jakobsoni, selleaja tähtsama Eesti tegelase püüded ja sihid saivad sellel ajal valitseva ajavaimu poolt ära määratud. Selleks, et Jakobsoni tööst õieti aru saada, peame meie seda ajavaimu tundma. Selle tundmaõppimiseks peame meie paar pilku tagasi heitma ja näidata püüdma, missugused põhjused tema iseloomulisi jooni elusse kutsusivad ja kuidas need edasi arenesivad.

Aluseks, millest XIX. aastasaja rahvuslised püüdmised välja kasvasivad, oli muidugi see tundmus, mis iga oleva rahvuse liikmeid enese vahel ühendab, neid teineteisele lähemaks teeb, kui muu rahva liikmeid. Seda tundmust ei jõudnud eestlaste keskelt ka 700-aastane orjapõli ära kaotada. Kui tehnika ja kauplemise edenemise tagajärjel vana feodalne Europa XVIII. aastasaja lõpul lagunema hakkas ja n. n. kolmas seisus enesele eluõigused ja ülivõimu kätte võitis, siis langesivad ka Eestis orjapõlve ahelad maha (1819). Ehk küll rahvas ainult n. n. linnupriiuse kätte sai ja muidu majandusliselt peaaegu viletsamasse seisukorda sattus kui enne, siiski pani priiuse tulek rahva paremaid mehi liikuma, mille tagajärjel ka rahva vaimuelus liikumise algamist märgata võis. Juba siis hakkas Eesti rahvusemõte enese olemasolemisest ikka enam ja enam tunnistusi andma. Selle ajajärgu tähtsamateks tegelasteks olivad Kreutzvald, Fählmann ja Jannsen.

Kuid Eestirahva välise elukorra paranemine ei jäänud mitte sellega seisma, mis 1819. a. tõi. 1848—68 aastate vahel anti mitmed seadused välja, mis talurahva majanduslist seisukorda kindlustasivad. Nimelt keelati teoorjus ära ja seati selle asemele raharent sisse, sunniti rendikontrahtisid pikema aja peale tegema ja tunnistati need kontrahtid tühjaks, mis mitte kohtu poolt ei olnud kinnitatud. Iseäranis suur tähtsus oli sellel, et siis võimalikuks tehti rahval maad mõisnikkude käest ostmise läbi päriseks omandada.

Oli niiviisi rahval väike võimalus antud enese majanduslist seisukorda parandada, varandusliselt iseseisvaks saada, siis algas peale selle kohe hästi elav töö selles sihis. Tihti ei pandud töös tervishoiu nõudmisi sugugi tähele, sest et tung iseseisvaks saada nii tugev oli, et kõike muud sundis kõrvale jätma.

Rahva majanduslist kosumist edendasivad veel järgmised juhtumised maailma ajaloos, mille mõju meie maal hästi tuntav oli. 1861. a. algas Amerika Ühisriikides lõunapoolsete ja põhjapoolsete riikide vahel pärisorjuse ärakaotamise pärast sõda. Põhjapoolsed riigid olivad selle poolt, kuna lõunapoolsed vastu olivad. Sõda, mis mitu aastat kestis, takistas puuvilla harimist märksa, nii et ilmaturul puuvillast puudus tuli. Selle asemele hakati rohkem linu tarvitama. Iseäranis suureks läks nõudmine linade järele peale Saksa-Prantsuse sõja (a. 1871—72), nimelt sellepärast, et siis Saksamaa poliitiliselt ühendatud sai, kuna pealegi 5 miljardi sõjakulu tööstust märksa tõsta aitasivad.

Meie maa geografiline seisukord on aga niisugune, et siit väga hästi kaupasid välja viia saab. On loomulik, et siin talupojad tubliste linu hakkasivad pidama, sest et see nendel siis kasulik oli. Ka nüüd, kus see palju enam kahjulik kui kasulik on, ei taha nad linaharimist jätta. — Ettetoodud faktidele peame veel seda juure lisama, et Krimmi sõja tagajärjel Vene raha kurs väljamaal madal oli, kuna see Vene-Türgi sõja ajal (1877—8) veel rohkem langes, nii et kõigest 160 marka 100 rubla asemele anti. Selle tõttu saadi linade eest palju Vene rublasid, millel väljamaalaste silmis madal hind oli, kuna talupoeg nendega väga hästi oma talu ostuhinda tasuda võis.

Hakkas niiviisi talurahva majandusline seisukord parinema, siis on loomulik, et ka tema vaimuelus suuremat liikumist märgata võis. Rahvuse idee, mis juba teatavat osa Eesti rahvast vaimustas, kiskus enesega ikka enam ja enam inimesi kaasa. Eesti kirjandus kasvas vähehaaval, hakkasivad esimesed ajalehed ilmuma, peeti laulupidusid, asutati Eesti Kirjameeste Selts, võeti nõuaks Eesti Aleksandri Kooli ülemaaliste korjanduste läbi saadud summadega ehitada, asutati Linda laevaselts, hulk põllumeeste seltsisid j. n. e. Ühe sõnaga, vaimustatud töö oli igalpool kihisemas, kuna tulevikulootused selleaja paremate meeste rindasid täitsivad ja neid ütlema sundisivad: „kaob kord eestlaste keelekõla — päike, ära siis sinagi tõuse ja ela!“

C. R. Jakobsoni tegevus langes just sellesse ajajärku, mis temale ta töösihhi ja abinõuud kätte juhatas, nagu sellest

eespool juba öeldud sai. Kuid mitte ainult üksi see ajavaim ei teinud Jakobsonist seda väsimata tegelast, kes nii tuliselt Eesti rahva kasuks tööd tegi, et ta sellega enesele enneaegset surma valmistas. Seda kõike ainult ajavaimuga seletada ei lähe korda. Meie peame nimelt silmas pidama, et ajavaim ühe inimese peale nii, teise peale teisiti mõjub, selle järele vaadates, missugune hingeeluline laad, vaimline väljaarenemine ühel ehk teisel isikul on. Ainult vaimliselt väljaarenenud isikud saavad ajavaimust õieti aru, annavad nendele püüdmistele, mis neid ümbritsevad, kindlama kuju, neid selgitades ja teistele arusaadavamaks tehes. On niisugusel selgete vaadetega inimesel veel vägev tung teiste kasuks elada ja tööd teha ja küllalt energiat, siis tuleb temast vaimustatud tegelane teataval tööpõllul, kes ka teisi kaasa kiskuda suudab.

Kui meie Jakobsoni karakteri omaduste peale sellest seisukohast vaatame, siis peame meie ütleva, et tal palju vaimuomadusi oli, mis teda rahvameheks sundisivad saama. Tal oli vägev tung teiste heaks, oma rahva heaks tööd teha. See tung painutas kõik muud püüded ja soovid enese alla ja sundis Jakobsoni oma elugi ohverdama. Iseäralist soojust Jakobsoni püüetele andis tema luuleline, vaimustatud iseloom, kuna terav mõistus ja arusaamine nendele õiget teed juhatasivad. Kui vähe Jakobson omakasu taga ajas, võib sellest näha, et peale tema surma, kui ta juba 4 aastat ajalehte välja oli andnud, mida rahvas suurel hulgal luges, tema maja võlgade eest ära pidi müüdama. Seda saadi suure vaevaga Jakobsoni perekonnale alles hoida.

Peale ajavaimu ja Jakobsoni enese vaimuomaduste avaldasivad ta peale suurt mõju veel mõned asjaolud, milledega meie tema eluloost tuttavaks saame.

Carl Robert Jakobson sündis 14. juulil 1841 a. Tartus. Tema isa Adam oli sell ajal ülikooli teenriks. Sealt läks ta a. 1844 Torma köstri koha peale. Ta oli suur laulu ja muusika armastaja. Ta asutas Tormas laulu- ja mängukoori, mis sell ajal üks parematest ja ühtlasi ka esimestest Eestis oli. Oma laulukooriga käis ta Soomeski kontserti andmas, kus talle palju kiitust osaks sai. Et muusikat ka mujal elustada, andis ta kolm muusikasisulist kirja välja, nimelt järgmised: „Torma mängukoor“, „Talurahva südamerõõmust. Mõni armastusesõna mängu ja laulu sõpradele“ (1857) ja „Joosep Haideni elukäik“ (1862). Viimast on mitu korda trükitud.

Omalt isalt pärandas C. R. Jakobson muusikalisi andeid, mis isamajas edasi haritud saivad. Tal oli terve eluaeg suur armastus laulu ja mängu vastu. Ta tegi pärastpoole ka muu-

sikaväljal oma jagu tööd. Tema õde Ida, pärastine proua Thomson, sai päris kunstlauljannaks.

Et Jakobsoni isa ühtlasi ka kihelkonna-kooli koolmeister oli, siis sai C. R. esimese õpetuse isa käest. Tema selleaegsetest kooliendadest tuleks nimetada Jakob Pärni, kellega ta suur sõber oli. Ka pärastpoole oli Pärn Jakobsoni kaastööline.

Kuid isa õpetus ei ulatanud kuigi kaugemale. Sellega oli Jakobson varsti valmis. Ta oleks nüüd väga hea meelega Tartusse edasi õppima läinud, kuid see oli tal rahapuuduse pärast võimata. Viimaks katsus ta Valga kooliõpetajate seminari sisse saada. Sinna võeti harilikult noorimehi 17 aasta vanaduses, kuid Jakobsoni terase meele ja vaimuküpsuse pärast võeti teda sinna 16 aastaselt vastu.

Siin anti õpetust muidugi saksa keeles ja meeles. Sell ajal oli Saksamaal rahvusline liikumine täies hoos, mis Saksa-Prantsuse sõja ajal oma kõrgemale tipule tõusis. See vool ulatas ka meie saksteni, kes oma vaimlist kodumaad Saksamaal nägivad. Koolid, mis nende all olivad, pidivad Saksa elemendi kasuks tööd tegema, eestlasi ja lätlasi ümber rahvusutama. Enam jagu kooliõpetajaid tuligi Saksamaalt, kes seda suurema hoole ja vaimustusega Saksa kultuurat laiali laotada püüdsivad. Sell ajal lauldi meie maa koolides laulusid: „Heil dir im Siegerkranz“, „Deutschland, Deutschland über Alles“ j.n.e.

Niisugune oli see õhukord, kuhu Jakobson Valgas sattus. Kahtlemata avaldas see sügavat mõju ta peale. Saksa kõrge kultuura kiskus teda loomulikult enese poole. Ta auustas Saksa kirjandust, mida ta suure isuga luges. Iseäranis meeldisivad talle Schiller oma vaimustusega, oma vabaduseaadetega, ja Heine. Kui omaseks saksa keel Jakobsonile sai, võib sellest näha, et ta pärast saksa keele ülemkooliõpetaja eksami ära tegi ja tihti oma tuttavatega saksakeeli kirju vahetas, ka siis, kui ta juba rahvusline tegelane oli. Tema kirjatöödestki võib mõnest kohast saksa keelele omaseid kõnekäänusid ja mõteteavaldamise viisi leida.

Kui Jakobson veel Valgas seminaris oli, suri tema isa. Kihelkonna rahvas ei tahtnud kedagi muud kõstriks, kui ainult noort Jakobsoni. Et sellel aga seminar lõpetamata oli, siis oli Torma kogudus aasta ilma kõstrita, kuni Jakobson seminarist lahti sai.

Noor Jakobson hakkas omas ametis tulisel tööle. Ehk teda küll veel rahvuseaade ei vaimustanud, siiski tundis ta huvitust rahvaelu kohta ja tegi peale seminari lõpetuse ühe pikema reisi maad mööda. — Omas kõstriametis tuli tal õpetajaga ja kirikupatroniga kokkupõrkamisi, mille tagajärgedel ta kõstriametist lahkus. Need herrad arvasivad, et kõster nende

alandlik teener ja käsutäitja on, kes iga nende sõna peale jah ja aamen kostma peab. Kuid Jakobson ei olnud seda mitte. Ta tahtis iseseisvalt tööd teha, ja kui see võimalik ei olnud, lahkus ta töölt.

See oli esimene hoop, mis Jakobson sakste poolt sai, mis teda nende vastu olema sundis. Ta nägi, et tema peale sakste juures mitte kui eneseväärilise isiku, vaid kui alamal-seisja peale vaadati, ehk ta küll Saksa kultuuraga vast veel rohkem tuttav oli, kui harilikud saksad ise. Ta võis ka ette ära näha, et sealtpoolt talle täit auustust millaski, milgil tingimisel osaks saada ei või. See kibe teadmine sundis teda sakste juurest taganema.

Ta oli nüüd esiti Jamburgis kooliõpetajaks, kuid vähese palga pärast lahkus ta sealt varsti ja läks Peeterburisse. Selle aja sees oli üks tema vendadest mõisavalitsejaks saanud. See võttis nüüd ema, õed ja vennad oma hoole alla, nii et C. R. Jakobson rohkem enese eest hoolitseda võis. Kõige pealt nägi ta, et ta oma puudulist haridust täiendama peab. Ta hakkas kibedast tundide andmise- ja võtmisega tööle, uuris heameelega vanu keeli. Iseäranis huvitas teda Cicero, kelle mõttetarkus ja poliitilised vaated talle meeldisivad. Suure püüdmise järele tegi ta viimaks gümnasiumi ülemkooliõpetaja eksami ära ja nüüd paranes märksa tema põlv. Ta sai nüüd tähtsamate perekondadega tuttavaks, sai nendes ja ka gümnasiumides tundisid. Viimaks sai ta keiserlikku majasse kodukoolmeistriks. Nimelt oli suurvürstinna Olga, pärastine Greeka kuninganna, tema õpilane.

Peeterburis sai Jakobson isamaalaseks. Ta elas seal just sellel ajal, kui Venemaal talurahvale vabadust anti, kui Vene rahvuse uue tee peale astumine kõiki vaimustas. Ka Vene rahval oli siis oma ärkamiseaeg. See andis ennast muidugi kõige paremine Venemaa vaimlises keskkohas, Peeterburis, tunda, kus ta kõikide, ka Jakobsoni huvitust ja tähelepanemist rahvuseküsimuse kohta üle üldse äratas.

Eesti rahva peale juhtis Jakobsoni tähelepanemist prof. Köler, kes Jakobsonile selgeks tegi, et ta oma rahvale enda elu pühendama, tema heaks tööd tegema peab, sest et ühegi muu rahvaga teda niisugused sidemed ei ühenda, kui oma suguvendadega. Jakobson oli juba selle juhatuse vastu valmistatud. Nüüd sai ta vaimustatud isamaalaseks. Tal ei olnud aga sellest küll, et ta ainult vaimustatud oli: ei, ta hakkas ka kohe oma isamaa kasuks tööle. Selle töö kasulikkuse ja otsustarbekohasuse eeltingimiseks oli muidugi kodumaa, tema rahva ja selle elu ja olu tundmine. Et seda täiendada, püüdis ta koolide vaheajal Eestis viibida, siinset elu vaadelda. Iseäranis

huvitas teda koolielu, see tööpõld, mis temal kõige tuttavam oli, mille peal ta ka ise töötas. Ta tegi rahva paremate poegadega tutvust, vahetas nendega kirju ja püüdis sedaviisi õigemalt pilti oma kodumaa elust saada.

Kõige esimene asi, mis talle silma paistis, oli koolide õige vilets kord. Nende kasuks hakkas Jakobson kõige esiti tööle. Ta hakkas „Eesti Postimehes“ koolide üle kirjutama ja kooliraamatuid välja andma. Ka pärastpoole, kui ta juba Peeterburist ära läks, tegi ta ühtepuhku kooli heaks tööd.

Oma viimase kooliraamatu, „Helmed“, andis ta paar aastat enne surma välja. Omas lehes „Sakalas“ pidas ta alati rahvakooli ja selle saatust silmas.

Peterburis olemise ajal kirjutas Jakobson ka omad ilukirjanduslikud tööd, nimelt näitemängu „Arthur ja Anna“ ja luuletused. Peale selle kirjutas ta sealsamas lätlase C. Waldemari ainetel raamatu: „Meie kaubalaevavägi Läänemeres“. 1867. a. andis ta valitsusele palvekirja ajalehe väljaandmise luba saamiseks sisse, kuid see tuli alles 10 aasta pärast.

Ka Eesti seltside elust võttis Jakobson elavalt osa. Kui peale 1869. a. laulupidu Eesti Kirjameeste Seltsi asutamine nõuaks võeti, oli Jakobson üks selle mõtte kõige tulisem laiali-laotaja. Ka teistes seltsides on ta tegev olnud. „Vanemuises“ pidas ta aastatel 1868 ja 1870 oma kuulsad „Kolm isamaa kõnet“, mis pärast trükkis ilmusivad. Kuid kõige rohkem on Jakobson põllumeeste seltsides tööd teinud. Juba Peeterburis hakkas ta ennast põllutööga teoreetiliselt tutvustama ja andis a. 1869 raamatu „Teadus ja seadus põllul I“ välja.

Oli Jakobson niiviisi kirjatööd tegema ja kodumaa elust osa võtma hakanud, siis ei tahtnud ta enam Peeterburis elada. Ta tuli Tallinnasse, kus ta mõne aasta elas ja pärast enesele Väandras Kurgja (Kurgoja) talukoha ostis. Ta tahtis ise ka tegeliseks talupojaks saada, et ta siis nende huvidest paremine aru saaks, nende kasuks rohkem tööd teha võiks. Kohe valiti teda Pärnu ja Viljandi põllumeeste seltside presidendiks. Nendes seltsides tegi tema agaraste tööd: pidas hulga kõnesid (umbes 70) põllutöö üle, elustas ja kihutas seltsiliikmeid põllutöös edasi minema ja isaisade põlluharimise viisi maha jätma.

Viimaks tuli ammuoodatud leheluba. 11. märtsil 1878. a. tuli „Sakala“ esimest korda välja, ja nüüd algas Jakobsoni tegevuses kõige tähtsam, kõige töörikkam ajajärk. Tema töö sai esiotsa 8-kuuse vaheaja läbi („Sakala“ pandi 1879. a. algusel pealekaebtuste mõjul ajutiselt kinni) takistatud, kuid peale selle kestis ta vahetpidamata edasi, kuni Jakobsoni ootamata surmani 7. märtsil 1882. a., mis teda töö juurest ära kiskus.

Nii Jakobsoni elulugu peajoontes. Nüüd teeme ülevaate tema töö ja tegevuse kohta. Kõige enne paneme tema ilukirjanduslist tegevust tähele. See ei ole mitte väga laialine: kogu laulusid ja üks näitemäng.

Aastal 1870 andis Jakobson „Lauliku C. R. Linnutaja laulud, esimene krantsikene“ välja. See sisaldab eneses 14 algupäralist luuletust ja 13 ümberpanekut. Peale nende on Jakobson mõned luuletused „Vanemuise kandle häälates,“ „Eesti Postimehes“ ja omades „Kooli lugemise raamatutes“ ilmutanud. Veel on ta pärastpoole mõne laulukese „Sakalas“ ilmutanud. — Linnutaja nime on ta enesele ühe mäe järele Tormas võtnud.

Algupäraliste laulude hulgas on kõige tähtsamad isamaa laulud. Laul: „Veel pole kadund kõik“ sai käsikirjas juba varemalt rahvale tuttavaks. Laul räägib sellest, kuidas isa juttude mõjul orjapõlve koleduste üle lauliku meel ärdaks läheb ja ta hüüab: „Te Taara muistsed tuuled, oh tõuske jälle teal!“ Kui aga laulik meheks oli saanud, siis lahkus ka see sentimentalne pessimism temalt. Ta ei taha enam kaebada, sellepärast et selleks põhjust ei ole: laulik kuuleb ka nüüdki Taara tammikutes kanget häält, mis teda hüüdma sunnib: „Kõik ennemuistsed tuuled veel pole kadund sealt!“ Üleüldse armastab Jakobson omades isamaa luuletustes orjaaega ja selle kadumist kirjeldada. Ta kirjutab:

„Oh, sind oldi kaua lõõgas veetud,
Seitsesada aastat piinal peetud;
Seitsesada aastat — Jumal aita!
Kes võib seda häda üles näita?“

Kuid see lugu ei jäänud kestma, ei võinud igaveste kesta. Priius otsis kevadises kaisus Emajõel koitu, kuna orjuseudu, mis surma ette ära tundis, Emajõe kallastelt nuttes peitu põgenes. Eestimaa hakkab haljendama

„niikui mets, mis talv teind paljaks,
kevadisest õhust ärkab haljaks“,

sest

„priius sõuab uuest meie seas“

ja sunnib Eesti poegi õnnemõtteid peas mõlgutama, ehk küll meie maa minevik ülikurb ja kare oli:

„ehk küll, nagu lehed metsapinda,
Eesti veri paisutand su rinda —
— Sinu noore sou usk ja lootus
on su uuelts ärkand elu tõutus“.

Jakobsoni kodu- ja kodumaa-armastust näitab kõige paremine järgmine lauluke üles, mida kahtlemata luuletaja üheks kõige paremaks tööks lugeda tuleb:

„Oh mu ilus isamaja,
oh mu kaunis kodumaa,
ohkan teie õhku taga,
vaene võersil hingada.
Taeva tuuled, armu huuled,
kandke koju mu tervised!“

Isamaa laulude hulka tulevad ka „Ringikäigi laul“ (Eesti pojad edasi, astkem oma radasi) ja „Eesti lauluhääl“ (Kuule, kuidas kõikunessa Vanemuise kandleessa Eesti laulu hääl) lugeda. Viimane on soomekeelse Runebergi laulu (Kuule, kuikka soitto kaikuu! Väinön kanteelesta raikuu Suomen laulua) järele tehtud.

Peale isamaa on Jakobsoni luule tähtsamad motiivid armastus ja loodus. Esimesele pühendab ta 4 laulu: „Lapse põlvest“, „Armukese ootel“, „Igatsemine armukese järele“ ja „Öösene külaline“. Esimeses kirjeldab ta noort, peaaegu lapsepõlve armastust ja sellega kaasaskäivat kurvastust. Laulik oli unes üht tütarlast näinud, kuid kui ta üles ärkas, ei olnud teda enam seal. Ema, kes last magama seadis, küsis:

„Mu poeg, miks nutad sa?“

Laulus „Igatsemine armukese järele“ (Säält ju, mu kullake, paistab su maja) kirjeldatakse kullakese silmade sära, mis luuletaja südame ära on nõidunud. Luuletaja kutsub oma kullakest õhtul välja metsasalusse, kus linnud laulavad, üteldes:

„Sinuta igavus elus ja olus“.

Siit võib kergeste Jakobsoni politikamehe mõtteviisi näha, kes igalpool, ka armastuses, oludega rehkendab. — Laul „Armukese ootel“ kirjeldab üht luulelist „rendez-vous'd“ kevadisel ajal metsas, kui

„põõsas laulis pajulind“

ja laulik oma kannelt kõlistades oma fantasia kujutustele muusikalise vormi andis. Laul „Öösene külaline“ kirjeldab armastajat laulikut, kelle kallim ära on surnud. Laulik on sellest nii kurb, et ta mujalt tröösti ei leia, kui oma armsa naua peal nutmisest, milleks ta kesköö ajal kabelisse läheb, sellel ajal, millal rahva ärvamise järele kõikisugused vaimud ja tondid ümber hulkumas käivad, iseäranis surnuaial.

Jakobson oli üleüldse suur loodusearmastaja. On arusaadav, et ta siis ka loodust ja neid tundmusi, mis loodusearmastaja rinnas pesitsevad, omas luules kirjeldab. Luuletuses „Ema ja laps“ seletab ema lapsele, et kõik loodus Jumalat täis on, kes ennast igas loodusenähtuses avaldab. Taevataadi armusilmad paistavad

„näälikestest põllupeenas,
rohu rohilisest rüpest“

ja valvavad inimeste järele, kuna

„puude kohin, tuule tuhin,
lepalinnu lahked laulud“

Taevataadi hääled on. Laulus „Minu kannikene“ (Une mõttes, uupi sõudes) kirjeldab luuletaja sinilille leidmist hallika veerest. Ta lubab lillele omas koduses aias ühe ilusa kohakese anda ja sinna teda ümber istutada. Laulus „Kevadine ilu ja elu“ (ühe vana rahvalaulu järele tehtud) kirjeldatakse, kuidas

„neitsikesed, noorekesed,
lustilaulu lahutajad“

kevadisel rõõmul

„õisi otsimaie,
metsa okse murdemaie,
kasukesti katkemaie“

lähevad, sest

„juba lehvib lehta puussa,
lehta puussa, rohtu maassa,
taimi tõusnud tallermaala,
õisi õitsma õiermaala.
Peidust tulnd ka pääsukene,
lõokene lõõritelleb,
õöpik õiskab õhtudella,
hoburäästas hommikulla.
Mets on keeles, võsa heales,
keeles, heales suvi ajal“.

Puude ladvad jäetakse puutumata :

„jäägu lepalinnu lenda,
linnu lenda, tui tulla,
pääsukestel peale käia,
käul otsas kukutada!“

Omalt poolt teen märkuse juure, et pääsukene vist palju kunagi puu otsa ei lenda.

Laulus „Vihm“ kirjeldatakse põuaaega, millas

„orasrohi närtsind orus,
kaunikesed kustumassa,
puude ladvad seisvad norus,
orus põud ju istumassa“.

Igalpool sünnitab hõel päikene põletades surmakartust, kuna varjukestki taeva all ei ole. Ka kalad jões on kuival. Kuid kõige viletsam on põllumehe seisukord, sest

„lõppend pea põllult vili,
enne kui veel õitsenessa“.

Kui vihma ei tule, siis võib niihästi külv kui ka külvaja hukka minna. Sellepärast:

„lahke vihmukene, tule,
kastma meie viljukesta.“

kaua sa meil käinud pole,
tule taevast hiljukesta.
Vihmukene, tule, tule!
Ootame sind palvedella.
Mägedest ja orust üle
tule pikse pilvedella!

Laulus: „Kaste või pisarad“ tuleb seesama mõtte ette, mis Koidula luuletuses „Miks sa nutad, lillekene?“ ja A. Reinvaldi laulus „Pisarad“. Jakobson küsib siin: olivad need tilgad, mis siniõite peal hommiku kiikusivad, pisarad, või oli see kastevesi. — Üks ilusamatest Jakobsoni loodustkirjeldavatest luuletustest on „Kuhu on kõik lilled kadund?“ Siin kirjeldatakse õige luuleliselt lillede kadumist sügisel, kus nad talve-unesse langevad, ja nende ärkamist kevadise päikese paistel. Luuletus on nii:

„Kuhu on kõik lilled kadund,
lahkund kurval leinamisel?
Magavad ju alla mulla,
valge lume varjamisel.

Aga küllap aeg ka tuleb,
kus neid ärksalt äratama
päike tõttab rõõmu paigel,
lume katet kautama.

Virguvad siis viibimata,
silmas rõõmu silmavesi,
teine teist küll küsitelles:
on see kõik, mis näeme, tõsi?“

Paar laulu pühendab Jakobson lastele, kelle suur armastaja ta oli, nagu seda Lilly Suburg, tema naaber ja parem sõber Kurgjal, rääkida teab.¹⁾ Laulus „Lapse ingel“ annab Jakobson luulelise kuju sellele usulisele arvamisele, et inimese, iseäranis lapse tegude järele ingel valvab ja teda kurja eest kaitseb. Laulu lõpus laseb luuletaja last paluda, et ingel ka teda hoiaks:

„tule siis ka hoidma mind,
tahan heaks jääda;
õppida ma tahan ka,
ausaks meheks kasvada“.

Laulus „Varblane ukse ees“ käib varblane tütarlaste tööd vaatamas, kiidab seda ja palub enesele ja oma lastele mõnda terakest, mida ta muidugi saab. Õhtu ära minnes soovib ta tütarlastele, et kenad unekesed õöse neid võtaks rõõmustada.

Jakobsoni ümberpanekud on enamaste saksakeelest tehtud, ainult üks on venekeelest, teine L. Runebergi rootsikeelse laulu järele tõlgitud. Jakobson on mitmed Heine armastuselaulud

1) M. Martna, C. R. Jakobson, lhk. 143.

eesti keele tõlkinud, niisama Schilleri luuletused: „Hektori lah-
kumine,“ „Paleused“ (Die Ideale), „Õige rüütlimeel“ (Der
Handschuh), „Mereniglas“ (Der Taucher) ja „Laul kellast“
(Das Lied von der Glocke).

„Paleusi“ loeb Kunder Jakobsoni kõige paremaks tõlkeks,
niihästi keele kui ka sisu poolest. Laulus räägitakse sellest,
kuidas noorus mööda läheb ja kuidas sellega ühes ka nooruse-
ideed ja paleused oma vaimustavuse, oma edasikihutava jõuu,
oma luulelise karakteri ära kaotavad. Laulik küsib:

„Oh minu kuldsem eluiga,
kas lahkuda sa tahad tõest
su rõõmude ja valudega,
mu juurest jõuda kõigest väest?
Kas ühtegi ei või sind viita
su lahke kujutuste teel?“

Selle küsimuse peale peab ta raske vastuse andma:

„Ei! Sinu laeneid sõudes siita
ju näen ma aja kiirusteel“.

Ühes sellega on

„ju kustunud te valendused,
mu noorus'-ea teede paist'!
ju kadund kallid paleused,
ehk küll mu süda põlend teist“.

On kadunud usk, mis lauliku enese vaimus sünnitatud asju
ootis ja neid enesele eesmärgiks seadis.

Nüüd kirjeldab laulik oma möödaläinud noorust. Niikui
Vanemuise kannel loodust elule äratas, niisama heitis ka laulik
nooruse-armu tujul loodust oma hõlma, mille elu ta ära mõista
tahtis. Loodus saigi tema rinnal elavaks ja täitis teda vaimus-
tusega, mis

„kõik ilma tegi leekima“.

Selle vaimustuse tagajärjel

„täitis vägev püüdis rinda,
kui tahaks teda lõhkeda“.

Kuid see püüd ei jäänud ainult mõtteks, fantasiaks, ei, tal oli
tung ennast realiseerida, ta

„soovis elu sisse lend'a,
et sõnaks, teuks lahkeda“.

Noormees tõttas valgusega seltsis vahva julgusega elu radasid
mööda edasi:

„Küll üle taeva piiri näitis
ta tööde ettetähendus“.

Ta käis kergelt läbi ilma, kõike raskust uhkeste võites, sest

„ta vaim kõik oma alla heitis“.

Igalpool võtsivad teda ta seltsilised lahkeste vastu :

„õnn näitas ennast kuldse troonil,
arm oma kauni palgaga ;
ka a uu seal astus tähte kroonil,
ja t õde tõttas hulgaga“.

Kuid juba poole tee peal lahkusivad seltsimehed :

„õnn oli kergel jalal lendand,
ei tarkus jõudnud tüürile,
ning kaksipidi mõtted rändand
mu tõeusu piirile“.

Vaimustatud püüded kaovad, sest et elu neid purustab. Paralüseerivalt mõjub lauliku peale see fakt, et inimese püüete kõrgus ja auusus elu poolt õieti hinnatud ei saa, sest et tihti kõlvatumad mehed auupärgasid kannavad. Omas pessimismuses leiab laulik elus vähe seda, mis talle meelejärele on :

„Kui suur see elu seal ei näitnud,
niikaua, kui veel punga sees ;
kui vähe aga pärast täitnud,
oh, väeti, mis mul silma ees!“ —

Kuid siiski on laulikule ta endiste sõprade hulgast kaks truiks jäänud, nimelt sõprus, kes imeväega haavu parandada mõistab ja oma lahke käega elukoormat vähendab, ja töö, mis alati loob, aga mitte ei lahuta, mis aegade võlga tükkhaaval tasub. Need kaks asja annavad inimeseelule mõtet ja sisu.

Goethest on Jakobson ainult „Der Erbkönig“ (Udumäe kuningas) ümberpannud. Ka on ta J. Moseni laulu „Andreas Hofer“ eesti keele tõlkinud. Laulus kujutatakse Tiroli rahvakangelase, vahva Andreas Hoferi surma, keda Napoleon vangil oli võtnud ja pärast maha lasta käskis. Enne surma palub Hofer mitu korda oma isamaa eest ja soovib sellele kõike head, kuna ta ise rõõmuga tema eest sureb.

Jakobsoni luule peale üleüldist pilku heites peame meie tunnustama, et tal luuleannet oli. Kuid ta ei saanud oma luuletaja andi rohkem välja arendada, sest et ta energia ja aeg pärastpoole teiste tööde peale ära kulus. Kuid ka nendestki vähestest lauludest on mõned õige kenad ja võivad praeguselegi lugejale esteetilist lõbu sünnitada, temas paremaid tundmusi äratada, teda vaimustusega täita ehk jälle mõne eluküsimuse üle tõsisemalt mõtlema panna. Seda enam vaimustasivad nad rahvast sell ajal, millal nad ilmusivad ja uusi, kaasakiskuvaid ideesid laiali kandsivad.

Oma kuju poolest ei või Jakobsoni luuletusi just eeskujulisteks pidada, kuid oma kõlavus on mitmel nendest siiski.

Et Jakobsoni luulekeelest konkreet mõistet saada, toon ma Jakobsoni ümberpandud „Kellalaulust“ mõne tüki ja selle kõrvale Malmi ümberpaneku võrdlemiseks („Kellalaulu“ on seni 4 korda eestistatud).

Jakobsoni „Kellalaul“ algab nii :

„Muljutud ju mulla alla,
seisab valmis sau'ne kest.
Kell võib täna valmis olla,
tööle, sellid, südamest !
Higi otsala jooksku jõela,
peab töö meil õnneks saama,
õnnistust saab Jumal tooma“.

Malm kirjutab sedasama :

„Kella kest, mis sauest tehtud,
seatud mulda kindlaste.
Täna teeme kella valmis,
ruttu, poisid, tõtake !
Palehigi sees vaevab ennast mees,
kui ta tööd nii tahab teha,
et võiks sest ka auu näha“.

Edasi tõlgib Jakobson :

„Töö juures, mis tõe meelel teeme,
on korras mõnus jutu viis,
kui ausaid sõnu kõneleme,
töö hõlpsam siginema siis.
Seepärast vaatkem sinna, tänna,
mis nõder jõud kõik sünnitab :
Sed' meest ei tule miksgi panna,
kes mõtteta tööd lõpetab.
Just see on inimese ehe
ja miks tall mõistus auu toob,
et ta ju ette sest saab tähte,
mis oma käte rammul loob“.

Malmil on seesama nii :

„See töö, mis meie teeme, sallib
küll tõsist juttu muidugi,
hea sõna tõttu tema läheb
veel jõudsamine edasi.
Sest pangem tähele, mis meie
siin teeme nõdra jõuga ;
kes tööd teeb ilma mõtlemata,
see tuleb totraks arvata.
Miks meile muidu mõistus loodi ?
Eks mitte seks, et inime
kõik, mis ta käsi targu tegi,
ka ära arvaks targaste“.

Jakobson kirjutab :

„Poiss heidab tütarlapsest lahku,
maailm tall läbi kõndida,

ei merel, maal ta süda kohku,
senni kui jälle kodu ta“.

Malm ütleb :

„Poiss põlgab pia plika seltsi,
ta tormab uhke edasi,
käib julgest maad ja mered läbi,
kui võeras tuleb tagasi“.

Neist ettetoodud näitustest võib näha, et Malmi keel palju kõlavam, tema mõteteavaldamise viis loomulikum on, kui Jakobsonil.

Paljud Jakobsoni luuletused on Kalevipoja mõju all sündinud. Seda tunnistavad niihästi laulude isamaaline sisu, nende aateline külg, kui ka keel ja sõnavormid. Et aga paljud Kalevipoja vormid grammatika seaduste vastu sünnitatud olivad, kuna Jakobson keeleseaduste tundja ei olnud, siis on nendes Kalevipoja järele sünnitatud vormides palju päris võimatuid, näit. hõlmaessa, ilmalella, kõikunessa, jõeesta jne. Õnneks tuleb niisuguseid vormisid võrdlemisi vähe ette.

Üleüldse läheb Jakobsoni keel nüüdsest eesti keelest mitmes tükis lahku. See ei ole ka ime, sest sellest on juba 40 aastat tagasi, kui Jakobsoni tööd kirjutatud saivad. Selle aja sees on keel hästi muutunud niihästi oma grammatikalise kui ka sisulise külje poolest. Jakobsoni ajal ei olnud eesti keele kolme häälejärgu teooria veel välja töötatud, mille tagajärjel meie seisukohast võimatuid vormid kirjas tarvitusel olivad. Ka Jakobson kirjutas: juttustada, ete, ika, mite, tükkiks j. n. e. Sõnad nagu aeg, poeg j. n. e. muudeti siis aea, poea j. n. e. Imperfektumi kolmanda isiku lõpp paljuses oli -sid nüüdse -sivad asemel. Kirjutati: lugesid, tegid, nägid j. n. e. Tehtaviku mineviku partizipiumi lõpp — tama-lõpulistest ajasõnadest on — tud nüüdse — tatud asemel, näit.: jaotud, põletud, haritud j. n. e. Omadusesõna muutmise nimesõnaga ei ole järjekindlalt läbi viidud. Korra kirjutab Jakobson „armsaist lastest“, kord „raske takkistustest“. Tihti kirjutab Jakobson seal o, kus meie u kirjutame: so, jo, mooga j.n.e. Need olivad Jakobsoni keele tähtsamad orthograafilised iseäraldused. Peale selle tarvitab Jakobson mõnda sõna teises mõttes, kui meie. „Omaduse“ asemel ütleb ta „omandus“. Mõnel sõnal oli siis teine kuju, kui nüüd, näit. tõsius, rahvaus, kindmaus. Jakobsoni töödes tuleb mitu niisugust sõna ette, mille tähendusest meie praegu mitte aru ei saa, näit. iling, pollastus ja mõni muu. Mõned sõnad, mis siis tarvitati, on nüüd kirjakeelest välja jäetud. „Muljendi“ asemel tarvitas Jakobson sõna „sisselitsmine“ ja „склонность (Neigung)“ pani ta ümber „südamejoon“. Neid sõnu ei tarvita aga nüüd keegi. — Võõrakeele sõnu eesti keeles tarvitades

(mis ta väga vähe tegi) püüdis ta nendele võimalikult rohkem eestikeelsete sõnade väljanägemist anda, ja sellepärast kirjutas ta näituseks dissonansi asemele tisonans.

Üheks Jakobsoni keele iseäralduseks, mis kõige teravamine lugejale silma paistab, on see, et „mis“ asemel „kes“ on tarvitatud. See kõlab nüüdsele lugejale päris võõralt.

Jakobsoni keele süntaktilise ehituse peale on Saksa keel oma mõju avaldanud. Jakobson tunnistas isegi pärast, et ta noores põlves „kui sakslane“ mõtelnud. Seda illustreerivad järgmised ütelled: „armupalukeste pääle ootamine“, „paneme oma elulootuse teie käte“, „meie rahval ei ole palju kohad ja selt-sid“ j. n. e. Sedasama tõendab ka harva ettetulev ajasõna konjugeerimine eitavas vormis, näit.: „ei oleksime meie mitte...“ j. n. e.

1868. a. kirjutas Jakobson oma esimese ja viimase näitemängu „Arthur ja Anna, ehk seisuste vaheseinad.“ See sai alles 1872. a. trükitud. Jakobson vaatas ise selle tüki kui ühe äratusekatse peale, mille mõju all ehk teised paremaid näitelava toodeid kirjutama hakkaks. Oma peamõtte ja sihi pärast, mis selleaegsetele „ülemustele“ ei meeldinud, ei lubatud tükki esiotsa ette kanda, kuni viimaks Peeterburist mänguluba saadi ja teda etendama hakati.

Tüki sisu on järgmine:

Arthur v. Adelstein, tüki peategelane, on üks eestisoost mõisnik. Tema isaisa oli külakoolmeistri poeg olnud, Tartus studeerinud, pärast kindraliks ja mõisnikuks saanud. Arthur on kõigiti uueaja inimene. Ta ei tunnista seisuste vahesid mitte õigeks, loomulikuks, vaid räägib üleüldistest inimeste õigustest ja kohusest teiste heaks tööd teha. Oma talupoegadega käib ta hästi ümber, vähendab nende rendimaksu, ehitab nendele kooli üles ja aitab neid, kus aga iganes võimalik. Ta räägib ise korra: „Ei oleksime meie mitte nii liialt oma enese kasu püüdjad, vaataksime vahel ka rohkem oma ligimese õnnekorral pääle, kui palju õnnelikumaks ja õnsamaks ei teeks see meid! Küllalt on meil võimalik, omale ka maa pääl ju üht paradiisi elu sünnitada: kus inimesed armastuses elavad, sääl on paradiis. Aga vähe on neid inimesi, kes seda äratundvad, veel vähem neid, kes seda tõega taganõudvad.“ — Ühe talupojal oli maja maha põlenud. Kui Arthur seda teada sai, avitas ta kahjukannatanud meest, kes juba meelt tahtis ära heita. Ta kandis hoolt ühe vaese perekonna eest, kelle isa metsas puu alla oli jäänud. Raheaastal oli ta palju vaesemaid talupoegi aidanud. Iseenesestki mõista, et talupojad teda väga auustasivad ja armastasivad.

Arthur läheb ka oma eluviisi poolest teistest mõisnikkudest lahku. Kuna teistel jahtide ja joomapidude peale vaata-

mata aeg igav oli, ei olnud Arthuril ilmiski seda ülearu. Tal oli omajagu luulelist vaimu, ta luuletas salmikuid, imetles looduse ilu ja uuris vaheaegadel „jumaliku inimeste“ kirjasiid. Ta luges ka Eesti kirjandust. Iseäranis huvitas teda Kalevipoeg.

Arthuri läheduses elas päriskoha omanik Laane oma tütre Annaga. Arthur leidis, et Anna väga mõistlik tütarlaps oli. Ta andis talle ise algõpetust, kus juures ta talle uueaja idealisid ja püüdeid seletas ja neid Annale armsaks tegi. Arthuri nõuu järele saatis Laane oma tütre linna kooli.

Peale selle läks Arthur kolmeks aastaks väljamaale. Kui ta sealt tagasi tuli, oli tal esimene asi Annat vaatama minna. Nende vahel süttis palav vastastikune armastus põlema. Arthur tahtis Annat enesele abikaasaks võtta, kuid selle vastu oli kõigest jõust tema naaber ja endine tuttav Otmar v. Altfuss. See mees oli eht „mõisnik“, täisverd „rüütel“, kes oma „rüütli-meelt“ ja „tegusid“ kõiksugustes hullustustes avaldas ja oma talurahvaga kõrgilt ja karedalt ümber käis. Selles isandas avaldab ka ennast teatav mõisnikkude „solidariteet“: ehk küll ta mõisa viletsas seisukorras on, siiski ei luba ta teda miski raha eest eestlasele müüa, kuna sakslane seda 1000 rubla alla hinda saada võiks. Otmar on kange hariduse vastane. Rahvuslist liikumist eestlaste keskel ei või ta kannatada. Üheks pinnaks on tal Kalevipoeg silmas, keda „ometi nüüd kõik noor eesti sugu lugema ja mõistma peab,“ nagu ta ise vastu tahtmist tunnistab. Kõigest sellest kardab ta suurt hädaohtu: „pärast hakkavad veel priiinimeste õigusi nõudma, nagu muudes Europa maades!“ Kui rahvas iseteadvusele ärgata, siis tahta ta enam olla, kui nende töötegijad.

V. Altfussi rüütlikku kõlblust karakteriseerib järgmine lugu kõige paremine. Kui uus kihelkonna kooliõpetaja Torba, kes koolis uuendusi ette võtta tahtis, sellepärast v. Altfussi jutule minnes paradiuksest sisse läks, sai ta välja visatud, sest see teotavat „rüütlikku auupaistust“, kuna toapoisi sõnade järele õõseti sealtsamast uksest v. Altfussile „tibuksi“ viidavat, mis „rüütlikule auupaistusele“ muidugi põrmu teotav ei näidanud olevat.

Niisugune mees oma õe Emelinega oli Arthuri plaanide vastane. V. Altfuss ütleb Anna kohta: „Täna kulbiga leeme-paja ees, kanade, hanide seas — vuih — ja homme — meie kõige rikkama mõisniku proua — sinu proua, kes sa aga pruugiksid valida, et üht sinusarnalist naist koju viia!“ Niisugust seisuse auu teotamist ei taha ta milgil tingimisel sündida lasta. V. Altfussi õel Emeline on omad plaanid: tema tahab Arthurit enesele meheks saada ehk ta teda küll ei armasta, veel vähem see teda. Põhjus on „majandusline:“ tahetakse

sellega v. Altfusside mõisat väljamüügi eest päästa. Et Arthuri enese poole tõmmata, otsustab Emeline silmakirjalist huvitust Eesti kirjanduse ja Kalevipoja kohta üles näidata. Emelinet peeti suureks kirjanduse- ja kunstitudjaks ja -armastajaks. Enne seda aga, kui teatavat kirjanikku ja tema töösid taevani ülistama hakata, vaatab ta konversatsiooni leksikonist järele, millest teataval korral rääkida tuleb.

Teiselt poolt püüti Annat Arthuri silmis teotada. Seks kutsub v. Altfuss oma valitseja Blüthenrothi appi. See mees, kes saksakeelt viletsaste mõistis, „Himmel und Vater“ asemel „Immel hund Water“ ütles, oli endine Kohisauna Tõnu, kuid ta oli oma „auusa ja alandliku“ teenistuse tõttu herrade silmis tõusnud ja valitsejaks saanud. Ta on tüüpiline selleaegsete mõisavalitsejate esitaja, ehk küll tubliste karrikeeritud. Herra vastu on ta alandlik, talupoegade vastu aga kõrk ja toores. Ta püüab sellele igapidi kätte maksta, kes tema vastu oma kõige suuremat auustust üles ei näita. Ta elufilosofia on järgmisesse tormelisse kokku võetud: „Vasikal tuleb, härjal läheb, vahekaup on minu oma“, see tähendab, et kui talumees temale midagi annab, saab ta mõisniku varandusest palju rohkem tagasi, kuid siiski on „vahekaup“ valitseja taskus.

Blüthenroth tahab Annat vargaks teha. Ta läheb Laane sulase, totrapoolse Tõnni juure, annab talle nõuu heina vargile minna ja pärast ütelda, et seda Anna käskinud on. Vastuse asemel sai valitseja herra mõne hea hoobi, sellepärast et Tõnn omast meelest ka Annat armastas, pealegi rohkem kui võisilma laupäevases pudruvaagnas. Nii läks ka see plaan nurja.

Päeval, millas Arthuri ja Anna kihlamine pidi ära peetud saama, pidi v. Altfussidega lõpuotsus ära tehtama. Arthuri oli nõuu neid püüda „ümberpöörda“, kuid kui see ei läheks, siis neist täitsa lahti lüüa. Sündis muidugi viimane. Kui v. Altfussid, kes ka Arthuri juure kutsutud olivad, kuulevad, et asi tõsine on, langevad nad kõik minestusesse.

Enne lõpu-atseni räägib Arthur Torbaga, kes tema juure selle sama asja pärast tuli, kui enne v. Altfussigi juure, koolide seisukorra üle nõuu pidama. Nende arutused karakteriseerivad meie koolide ja kooliõpetajate seisukorda sell ajal õige piltlikult, mispärast meil mitte üleliigne ei oleks neid lähemalt tähele panna. Torba ütleb: „Kui ka need mehed, kelle kätte rahva kooliasjad ja vaimuharimine pandud, täis kitsaid ja ennemuistseid arvamisi on, kuidas võib seal koolmeister, kellele nad kõik tema tegevuse ja talituse ette määravad, rahva vaimuharimist kasvatada? Siin näeb üks looduseteaduse alamas õpetusejärgus ju materialismust, viimase päeva tähti; sääl tõine sündinud asjade õpetuses eestuleva mässamiste idusid. Nõnda ei jää

meie rahvakoolmeistrile õpetuse poolest midagi muud järele, kui piiblilood ja katekismus.“

Arthur arvab koolide kohta järgmiselt: „Üksi siis võivad koolid rahvale õnnistuseks olla, kui edasipüüdmine ja armastus rahva vastu meie töö ja tegemise aluspõhi on. Seiemaani ei ole nad aga meie maal palju muud sünnitanud, kui et rahvast ebausku kammitsas aitasivad hoida ja tema vaimu rumaluse sidemete sisse kõita.“

Et niisuguse koolide seisukorra resultatisid illustreerida, selleks on Tõnn ette toodud. Tõnniga tahab Jakobson näidata, kuhu selleaegne kooliskäimine ja usuõpetuse tuupimine natuke piiratud aruga inimest viib. Juba kodus sai Tõnn „kristlikus meeles“ kasvatatud. Kool tegi sedasama edasi oma igavese katekismuse ja piibliloo tuupimisega. Siin luges Tõnn esimest korda piibli läbi. Siis tuli leeriaeg, kus Tõnn teisekorra piibli läbi luges. Leeriaja päevakord oli järgmine:

- 1) Külakoolmeistri hommikupalve lauluga.
- 2) Söögipalve ilma lauluta.
- 3) Köstri hommikupalve kahekordse laulmisega.
- 4) Õpetaja suur hommikupalve evangeliumi ja kolmekordse laulmisega.
- 5) Söögipalve ilma lauluta.
- 6) Laul ja piibli lugemine.
- 7) Suur õhtupalve ja kolmekordne laulmine.
- 8) Köstri õhtupalve ja kahekordne laulmine.
- 9) Külakoolmeistri lühike õhtupalve. (Järgneb.)

Osek Kedipiv.

M. J. Eisen.

Missugune õudne nimi või õudsed sõnad! Ei tohiks aga sugugi väga õudne olla, sest vanad kirjad tunnistavad Osek Kedipiv Eesti kohanimeks. Vene ajaraamat Русская Лѣтопись по Никонову списку г. 6562 kirjutab: „И паки Изяславъ иде на Чудь и взявъ Осекъ Кедипивъ, сирѣчь солнечная рука.“ See tähendab ümber pannes: Ja jälle läks Isjaslav Eestimaale ja võttis Osek Kedipiv ära, see on päikese käe.

Paremaks asja arusaamiseks tuleb meil ajaloos natuke tagasi vaadata. Ju Novgorodi vürstil Jaroslavil oli eestlas- tega mõnda tegemist. G. Truusmann on püüdnud tunnistada, et eestlased kõige Jaroslavi valitsuse aja Vene valitsuse all

seisivad (Введение христианства въ Лифляндии, lk. 144). Truusmanni väited seisavad ometi liig nõrkadel jalgadel, niisama ka Kruse tõendused, nagu oleks Jaroslavi poeg Wladimir 1042 Tartu ümberkaudseid rahvaid ära võitnud. (Urgeschichte, lk. 498—500). Olgu kudas lugu allahaitmisega ja võitmisega oli, kelle kohta meil kindlamad tõendused puuduvad, niipalju on ometi kindel, et eestlased Jaroslavi ajal venelastega enam-vähem kokku puutusivad. Ma ei taha selle ütlusega Tartu asutust ega ümberkaudse rahva äravõitmist tühjaks tunnistada, vaid ainult tähendada, et me nende küsimuste selgitamises nagu labirindis ümber kobame.

Truusmann isegi tunnistab, et eestlasi pärast Jaroslavi surma 1054 milgi kombel ei või Vene vürstide korralikkudeks maksjateks nimetada. Oleksivad eestlased Vene vürstidele korra pärast maksu maksnud ja nende sõna kuulnud, ega siis vürstidel tarvis ei oleks läinud aegajalt sõjakäikusid Eestimaale ette võtta ja eestlasi uueste alla heitma sundida.

Vaevalt oli Jaroslav surnud, kui ju Jaroslavi poeg Isjaslav Novgorodi ja Kiievi vürstiks saades varsti tarvilikuks nägi oma ülemat Ostromiri Eestimaale saata eestlasi alla heitma. Truusmann arvab, et Ostromir oma sõjakäigu Tartumaale ette võttis. Võib olla. Kindlaste vanad ajaraamatud kohta ära ei määra. Ainult seda nimetab Nestor, et see sõjakäik õnnetumalt lõppes. Palju novgorodilasi langes selles sõjakäigus eestlaste vastu. Isegi sõjaväe-ülem Ostromir saanud surma. Karamsin ometi teab (Исторія, II. tähendus 114), et Ostromir veel 1057 elanud, kuna sõjasõitu Eestimaale 1054 aasta peale määratakse. Igapidi jääb küsitavaks, kas Novgorodi sõjaväe-ülem Ostromir sõjas eestlaste vastu surma saanud või ei.

Sõjaväe suur kaotus vihastas Isjaslavi. Ta võttis nõuuks ise Eestimaale minna eestlasi karistama. Ilma ajaviitmata kogus Isjaslav uue sõjaväe kokku ja võttis veel selsamal aastal — 1054 — sõjakäigu Eestimaale ette. Kuhu Isjaslav Eestimaal sõjaväega ulatas, seda ei nimeta ajaraamat jälle selgemalt. Ta nimetab ainult, nagu eespool tähendatud: jälle läks Isjaslav Eestimaale ja võttis Osek Kedipivi ära.

Me kuuleme seega, et Osek Kedipiv mingisugust kohta tähendas. Kus on aga Osek Kedipivi-nimeline koht. Niisugust koha nime ei tunta meie päivil enam. Niisama tundmata ja õudne on nime teisend, mis teises ajaraamatus ette tuleb. Лѣтопись по Воскресенскому списку ütleb, et äravõetud koha nimi „Осекъ Декипивъ“ olnud.

G. Truusmann, kes venelasi laseb Tartumaal sõdimas käia, otsib Osek Kedipivi selle järele Tartumaalt. (Введение, lk. 166). Osek Kedipiv ei ole Truusmanni arvamise järele min-

gisugune muu paik kui Otepää. Tõeste leidub Osek Kedipiv ja Otepää vahel pisut sarnadust. Sõna esimesest pooldest Ote — oleks Vene ajaraamat Osek ja teisest pooldest — pää Kedipiv teinud. Osek Kedipiv oleks seega vääne Otepää sõnast, vääne, mis paari silbi võrra pikemaks kasvanud. — „Kuidas see vääne sündis, on raske ütelda, nimetab Truusmann. Võib arvata, et ajaraamatu-kirjutaja vene keele tundmata sõna ümber tahtis panna. Vähemalt sõna teine pool pää kõlab kaunis ligidalt päeva moodi. Mis aga lossi tõise nime esimesesse poolde puutub ja väänatud „kää“ teise poolde, ei lähe need tähendused ühte.“

Nii Truusmanni arvamine Osek Kedipivi seletuses. Kui tähendatud õudne nimi Otepääd peaks tähendama, ei jääks ajaraamatu poolt antud nime ümberpanekust arvustuse ees õieti midagi seisma.

Truusmanni seletuse vasta astub A. H. Snellman-Virkkunen (Itämeren suomalaiset, lh. 110). Snellman tähendab üsna õieti, et Vene ajaraamatud küll Otepää nime ümber panevad, aga ümberpanekus ei kuulu nimi iialgi солнечная рука, vaid üsna õieti медвѣжья голова = karupää, nagu nimi Otepää ju karupääd tähendabki. Vaevalt võime uskuda, et venelastele tuttav медвѣжья голова äkiste солнечная рука-ks moondunud, siis mitte ainult nime, vaid ka tähendust muutnud. Kõige selle järele peame oletama, et Otepää Vene ajaraamatu Osek Kedipiv ei tohiks olla.

A. H. Snellman-Virkkunen ei julge omalt poolt ühtki Eestimaa paika Osek Kedipiviks tunnistada. Ta ütleb ainult (Itämeren suomalaiset, lk. 110): „Võib arvata, et mõne Eesti maakonna või linna pealikuks oli Kädepäev nimeline hakkaja mees, kellest koht ajaraamatus nime pärinud.“ Võimata ei ole sarnane oletamine. Vaatame uusi asutusi. Neid hakatakse tavalisest nende omanikkude või peremeeste nime järele hüüdma. Ega muistegi lugu teisiti võinud olla. Meie kohtade nimedest kuulutab suur hulk nende endiste peremeeste, õigem nende asutajate nimesid. E. Förstemann kirjutab, Saksa koha nimesid seletades (Die deutschen Ortsnamen, lh. 148): „Kohade nimetamine inimeste järele on kõige vanem ja lihtsam viis mehe mälestust jäädavaks teha. Kohanimed on ses tükis kadumata tõug mälestusemärkisid, mis sõja hävituse alla ei lange, küll aga mõne korra isamaalisele tuhinale saagiks saavad.“

A. H. Snellman-Virkkuse meelest võiks Osek Kedipiv-nimeline koht seega Kädepäeva nimelisest vägevast mehest nime pärinud olla. Me võiksime seda vägevast meest külakonna v a n e m a k s nimetada, kui Snellman-Virkkuse seletuse juure peatama jääme. A. H. Snellman-Virkkuse arvamise

järele ei näi päewa sõna Eesti kohanime ühenduse osas aruldane nähtus olevat. Ta loeb mõne sarnase päeva sõnaga ühendatud nime ette, nagu Unipäiva, Vilgepäiva, Mielipäiva, Vitipäiva. Ülemalnimetatud kolm päeva-sõnaga kokkupandud nime leiduvad A. V. Forsman-Koskimiehe raamatus Pakanuuden aikainen nimistö, lh. 159—163. A. V. Forsman-Koskimies nähakse need nimed G. Truusmanni nimekirjast „Vanade eestlaste ja liivlaste nimed“ (Oma maa 1889, nr. 2, lk. 107—108) võtnud olevat. Seal seisavad kõik need nimed peale Vitipäiva. Kui rohkel mõõdul neid nimesid vanaste tarvitati, jääb küsitavaks, niisama ka, kas neid tõeste niisugusel kujul tarvitati. Läti Hindrek näituseks nimetab Lembitu venna Unepeveks (Ajaraamat, XXI. 5). Tavaliseste arvatakse, et see Unepeva = Unepäeva tähendab. Teiselt poolt kuuleme ometi arvamisi, et Unepäeva asemel Unepää tuleks lugeda. Ülepea passiks nimi Unepää inimese nimeks palju enam kui Unepäiva, Unepäev. Sedasama võiks ka nimedest Mielipäivast, Vilgepäivast ütelda, et nende asemel Mielipää ja Vilgepää palju paremine inimeste nimedeks passiksid. A. V. Forsman-Koskimies (Pakanuuden aikainen nimistö, lk. 111, 117, 126, 127, 133) on keskajast hulga nimesid vanade kirjade järele üles pannud, kelle kandjad kõik — pää-sõnaga ühenduses seisavad. Seal loeme Suurpää, Paljaspää, Luupää, Koppapää, Mustapää, Kaharapää, Punapää, Igapäa, Kenapää, Valgepää jne. Forsman-Koskimies tunnistab küll, et muistsed Soome nimed vahel päiva-sõnaga kokku pandud, aga näitusi ajakirjadest selle kohta ei ole mulle ta raamatust silma puutunud.

Kui selle oletamise juure jääme, et keegi vägev vanem nime Kädepäev, Kätepäeva kannud, peame imestades küsima, miks ta niisugust imelikku nime kannud. Vastust otsides võiksime edasi oletada, et see vägev vanem ehk kellegile vaenlasele ehk vastaste kohale ähvardas kätte maksta ja ses sagedas ähvarduses sõnu pruukis, et pea kätte päev tuleb, mil nuhtlus algab. Niisugusest sagedast kätte-päev sõna pruukimisest hakati meest viimaks Kättepäev hüüdma. Omal ajal näeme mõndagi korda sarnasid juhtumisi. Oli näituseks Mihkli-nimeline mees, kes tihti armastas miks? küsida. Selle sageda miks-küsimise pärast hakati meest Miks-Mihkliks hüüdma. Sarnasid „sõimunimesid“, „liignimesid“ on mitmed isikud sagedaste pruugitavate sõnade pärast pärinud. Päeva kätte jõudmise ähvardamine võis seega vanemale Kättepäev, Kädepäiva nimeks tuua, kui nimelt mees seda nime kandis ja mehe järele koht enesele selle nime päris.

Ma pean tunnistama, et niisamasugused valged varblased kui päeva-sõnaga lõppevad inimeste nimed on, niisamasu-

gusteks valgeteks varblasteks jäävad ka kohanimed. Ma olen palju kohanimesid läbi vaadanud, aga mulle ei ole ainustki nime silma puutunud, mis — päeva-sõnaga lõpeks peale Kedipivi-Kädepäeva. Mida enam meile päeva-sõnaga lõppevate kohanimede otsimine vaeva teeb, seda sagedamine puutub meile pää-lõpulisi nimesid silma. Kui neid otsima hakkaksin, võiksin neid hulga kaupa üles panna. Nimetan siin ainult mõned neist: Toompää, Otepää, Kanapää, Tarvanpää, Kirumpää, Kasepää, Ollepää, Kudjapää, Luulüpää, Kaunispää, Linnapää, Mädapää, Tammispää, Vainupää, Pärispää, Pihlapää, Kiidepää (ka Kiidewa), Manipää jne.

Aja jooksul on mitmed kohad oma „pääd“ kaotanud, nii et neid ainult suure otsimise varal võib üles leida. Võtame näituseks nime Sompä. Esiotsa ei saa lihtne lugija aru, et nimi ometigi pääst tunnistust annab. Paneme koha saksa-keelset nime tähele, avavad endid meil varsti silmad pää äratundmiseks. Sakslased nimetavad kohta Sompä või Sompäh. Saksa keeles on ennast pea alal hoidnud, kuna eestlased pääst ammu pa teinud. Terasemalt uurides saame aru kätte, et Sompä nimi esiotsa koguni Soonpää-Soopää kuulus. Liber census Daniae näitab meile kätte, et nimesed p tähe eel n ennast sagedaste m-ks moondab. Seda viisi sai Soonpääst Soompää ja sest viimaks koguni Sompä. Soompää või Soonpää tähendas muidugi kohta, kus soo otsa lõppes.

Niisamasugune „pääst“ ilma jäänud nimi on Keava Rapla kihelkonnas. Pealt näha ei ole tal „pääd sugugi otsas,“ kui luba nii ütelda. Sakslased ometi panevad Keavale pää otsa. Sakslased nimetavad Keavat Kedenpä, Kedenpäh. Saksa keeles leiame palju vanemat sõnakuju. Vaevalt on aga saksa keeles nime algupärane kuju alal hoitud. Esiotsa kandis koht vist Kädenpää nime ehk meie praeguse keele järele Käepää ehk käe otsa nime, vähemalt praeguse saksakeelse nime järele otsustades, kui see tõeste esiotsa õieti kirja pandi. Kädenpää nime väänasivad eestlased aja jooksul ikka enam ära ja tegivad sest viimaks täieste ilma päata Keava.

Sakslaste Kedenpä ja esivanemate Kädenpää tuletavad meile tahtmata Vene ajaraamatute Osek Kedipiv meele. Viimane nimi Kedipiv läheb Kedenpä nimega peaaegu ühte. Ainus vahe ilmub ses, et Vene ajaraamatute nimi piv = päev lõppu kannab, sakslaste kohanimi aga — pääga lõpeb. Sakslaste praegu pruugitavat nime meie väljarääkimise järele lugedes kuulub nime lõpp päh võõrale peaaegu nagu piv.

Ma arvan, kusagiltki mujalt kui Keavast-Kädenpääst ei leia me kohta, mis nime poolest nii elavalt Osek Kedipiv meele tuletaks ja sellega nii ühte läheks. Nime ümberpanek

vene keele teeb ometi raskusi. Nimetasin ju eespool, et ajaraamatu kirjutaja Osek Kedipiv vene keele sõnadega солнечная рука ümber paneb. Eesti keele vene keelest tagasi tõlkides saaksime nime Päevakäsi, kus juures солнце päevaks nimetaksime, nagu rahvas päikese sõna asemel päeva sõna tihti tarvitab. Tõlge tunnistab, et ajaraamatu kirjutaja Osek Kedipiv sõnas lõppu piv pääks ei ole pidanud, vaid päevaks. Seda saame sõnast солнце aru.

Ümberpanek vene keele avaldab meile ometi, et ajaraamatu kirjutaja tõlkides eksinud on. Kedipiv = Kädenpäev ehk Kädepäev ei ole milgi kombel vene keeles солнечная рука, vaid ennem ручное солнце ehk солнце руки, kui luba nii ümber panna. Ümberpaneja on omastavast nimesõna ja nimesõnast omandusesõna teinud. Sedaviisi tekkis eksi-kombel Kedipivist солнечная рука. Väga võimalik, et ajaraamatu kirjutaja koguni puudulikult eesti keelt tundis ja selles puudulikus tundmises sõnad ära vahetas. Võimalik niisama ka, et venelane pää lõppu venelase kõrvaga kuulis ja sõna oma moodi v-ga = piv lõpetas. Armastab ju venelane meiegi päivil sagedaste võõra keele häälega mõne tähe asemel oma keeles v kirjutada. Igapidi jääb küsitavaks, kas koht tõeste nime Kädepäev kandis, nagu Vene ajaraamat kohta nimetab ja selles mõttes ka ümber paneb. Tõlke peale vaatamata võis koht ju sel ajal Kädenpää nime kanda. Kas 900 aasta eest „päevast“ lühenduse-teel vahel „päe“ tehti, nagu meie päivil tihti sünnib, selle kohta puuduvad meil teated.

Nagu näha, ei ole Vene ajaraamatu kirjutaja Osek Kedipiv nime esimest poolt ümber pannud. Kes teab, ehk ei olnud esimene pool ümberpandav sõna ehk ei osanud ta seda ümber panna. Niisama õudselt nagu Kedipiv kõlab ka Osek esimesel silmapilgul. Ei näi sõnal Eesti maiku sugugi juures olevat. Me võiksime oletada, et Osek — ase tähendaks, kus juures k lõpul Kedipivist sõnale lisaks oleks võetud, aga a s e K ä d e n p ä ä või Kädepää ei anna mingisugust iseäralikku tähendust. Seisaks linna Kädepää, saaks nimi koguni teise, parema tähenduse.

Ma toon veel teise oletamise ette, kui seegi nõrkadel jalgadel seisab. Kas ei võiks Osek = Kose tähendada? Ajaraamatu kirjutaja oleks niisugusel korral nime tähed ära vahetanud, k sõna algusest lõpule pannud. Seega kuuluks kogu ajaraamatu nimi Osek Kedipiv = Kose Kädepää. Kose oleks külakonna nimi, kuhu Kädepää kants arvati. Liber census Daniae ei nimeta küll praegust Keavat Kose külaks, ei nimeta ülepea mitte Keava nime, aga loeb Kose külakonda ometi

palju Rapla külasid. Kui ka Liber census Daniae nimetatud Kose külakonna külad üsna Keava kõrval ei seisa, võis paar sada aastat varem Kose külakond suurem olla ja Kädepää või Keavagi enese alla arvata. Ei olegi väga tarvis imestada, kui Kose nimi Kädepääga või Keavaga ühendati. Vähemalt nimetatakse meie ajal maakonna nimega koos mõnegi korra muud koha nime, kui kohale nimelt vahetegemist tarvis. Nii ütleme näituseks: Harju-Jaani, Järva-Madise, Viru-Nigula jne.

Osek Kedipivi praeguseks Keavaks arvates ei tuleks Isjaslavi sõjakäiku nii mõista, nagu oleks tähendatud paik kõige tugevam kindlus eestlaste maal olnud. Niisuguseks oletamiseks puudub meil igasugune põhjus. Me võiksime ehk Isjaslavi sõjakäiku nii seletada: Isjaslav tungis Eestimaal seekord Osek Kedipivi kantsini, kust ta siis ümber pööris, kuna ta järgmise korra „s osoli“ rahvani tungis.

Et Keavas tõeste rahval kants olnud, sest annab praegune Keava linnamägi tunnistust. Küll puudub Keava või Kädepää nimi Liber census Daniae nimelises raamatus, aga see puudus ei tähenda veel palju. Liberis seisab ometi küla Linas = praegune Linnaaluste küla Keava mõisa juures. Vist ei olnud Keava linnamäel Liberi ajal enam küla, vaid ehk üksik asukoht ja sel põhjusel jäi Keava raamatust välja, üles pandi aga ligidal olev Linnaaluste küla. Linnaaluste küla nimi kuulutab ju, et meil siin vana Eesti linnaga tegemist.

Keava linnamägi ise seisab Keava mõisast umbes versta maad põhjaõhtu poole, on umbes vakamaa suurune ja peaaegu ümberringi ümargune 4—5 sülla kõrgune mäekink. Kolme külje peal piirab seda linnamäge vesine, pehme soo ümber, neljandama külje peal puutub ta küll kõvema maaga kokku, aga siin neljandama külje peal on inimeste käed koha kindlustamiseks appi tulnud. Linnamäe ja kõvamaa vahele lõuna pool on umbes nelja sülla laiune kraav kaevatud, nii et kuiva maagi poolt linnamäe kallale ei pääse. Seda viisi võisivad esivanemad muiste Keava kantsis vaenlaste eest endid kergelt kaitsta. Ainult talvisel ajal oli neil võimalik kergemalt kallale tungida. — Linnamägi ise on katla moodi, sest õõnes. Praegusel ajal kasvavad kuused ja männad ta ümber.

Keava linnamäe juurest viib kõrge valli moodi tee põhjahommiku poole metsa, nüüdse Keava mõisast Juuru poole mineva maantee peale välja. Vist on see maantee hiljemine ehitatud, mil enam vaenlaste kallaletungimist palju ei kardetud. Muistsete sõdade ajal mõeldi vaevalt sarnase tee tegemise peale. Mäest lõunapoole leidub heinamaa. See

heinamaa kannab Verevainu nime. Rahvajuttude järele valatud sel verevainul muiste sõja ajal hirmsaste verd ära. Kes teab, ehk on neis rahvajuttudes mälestus Novgorodi vürsti Isjaslavi sõdimisest, kes Keava kantsi ära võttes rohkeste verd ära valas. Siiski võivad rahvajutud mälestused muist sõdimistest Keava kantsi all olla, kuid nende muude võitlemiste kohta puuduvad meil ajaloolised teated.

Tsensor E. Schultzi kiri „Eesti Postimehe“ toimetajale ja väljaandjale J. W. Jannsenile.

(Tõlge Saksa keelest.)

Peeterburis, 28. märtsil 1870.

Auustatud herra Jansen!

Näete, ma võtan suure paberilehe, sest mul on Teiega pikk jutt vesta. Ma usun, et Teie minu elava osavõtmise üle Teie lehe kauni ülesande kohta kahevahel ei ole. Rooma viivad aga palju teesid, ja sinna rändajad peaksivad küll vahel üksteisega kõige paremate teede üle kokku rääkima. Selles mõttes kirjutan ma Teile selle kirja, mis meie eneste vahele jäägu. Iga inimene võib ju eksida, ma loodan, et Teie ka seda enese kohta järele anda saate. Ainult rumalad ütlevad: mina ei eksiiial! Mulle — ma võin eksida — näitab, kui oleks viimasel ajal „Postimehes“ asju üles võetud olnud, mis ühe tõsise iseloomuga rahvalehele kahju teevad. Nõnda näituseks paha lõhnaga talupoegade lugu parun Stakelbergi mõisas. Nimesid ei ole küll nimetatud, aga isikud on käpuga katsuda, ja see käib täieste seaduste vastu. Ei tohi mitte isikutele kallale kippuda, kes kõigest nõnda maskeeritud (varjatud) on, et igamees neid silmapilk ära tunneb. — Asjade aeglane käik Peeterburis võib Teid ju küll mõnikord nahast välja kargama panna, aga — on see siis Teile sünnis? Mõtelge, kuidas selleläbi — nimelt teie salvavate märkuste läbi valitsuse vastu, rahva keskel otse kibedus tekkima peab. Selle eest tuleb aga väga hoida. Side valitsuse ja eestlaste vahel peab kõvendatud, ei tohi aga mitte nõrgendatud saada. Nõnda näituseks ütleb Linna-Hans: „külmad põhjatuuled ei lase mesilast välja len-

nata". Mina olen hoolega järelkuulanud ja teada saanud, et nimelt Liivimaal olev erutus valitsusele (mitte tsensuri-valitsusele) põhjust on andnud, uute ajakirjade lubaandmisega veel vähe oodata. Siiski saab luba pea tulema, sest Hurlil on see arvamine, et rahvakoolides vene keelt peab õpetatama. Ja temal on õigus, ning ma palun Teid, töötage ka selle eest. Iga Eesti nikrut, kes vene keeli kirjutada oskab, võib kindlaste ohvitseriks saada. Sest esite saab tema kirjaoskuse pärast kirjutajaks, alamohvitseriks ja n. e. Seda näeb ju igapäev. Herra Jurjeff on vene keele tundja ja 26. aastaselt kollegianõunik ja aumärkidega kaetud. Ta ei oska sõnagi saksa keelt. Liivimaal saab ainult Smolenski burlakaid näha ja arvatakse nende järele venelaste üle otsustada võima. Nõndasamuti olete Teie Pöllumehe (luba) viibimise üle kõigevaljumate sõnadega oma pahameelt avaldanud. — Aitab see vahest? Oli seda pika viibimise vabandamiseks vaja? — Hea! Olgu järele antud! Siis oleks aga ikka targem olnud teatavat curuli impossibilitäti (vanade riigimeeste meelerahu kõige juures, mis võimalik ei ole) alal hoida, mis Rooma senatorisi nii hästi ehtis. — Teie olete niisugune Eesti senator, siis hoidke alati oma meelerahu alal. Teie meelerahu mõjub sadatuhandate peale, ja — valitsus tahab rahu. Viinakatkul ei ole sugugi niisugust vägevat ja laialist valda, kui Teie Peeterburi kirjasaatja seda temale külge luuletada tahaks, teada väga hästi, miks pärast. See käib teda ärasõova vihkamise arvesse ühe mõisniku vastu, vihkamisesse, mida juba monomanie'ks (ühe teatava asja vastu käiv nõrgameelsus) nimetada võib ja mis C. R. J. muidu nii lugupeetavaid omadusi tumestab ja — temale palju kahju teeb. Kui ettevaatamata ja ülekohutune on Venemaa Saksa soost alamaid „võerasteks“ nimetada! 600 aastat on sakslased Läänemeremaal elanud (ansässig), neid ei või „võerasteks“ nimetada. Kas ei ole Forsmann (Koskinen) Helsingis tõeks teinud, et eestlased ka „võerad“ on? Sisserändajad. Mõtelge ometi järele, missugune kihvt selles seisab! Niisugusid mõtteid rahva hulka külda! — See on tõeale näkkulöömine, Siis on venelased veel õieti alles „võerad“ ja n. e. Meil kirjanikkudel on palju auusam ülesanne, meie ei pea rahvusid üksteise vastu ässitama, vaid peame neid lepitama. Kõik pimerahvuslus (Stocknationalismus) on ajast ja arust ära ja Lamartine on kõigepealt selle läbikaalutud sõna väljarääkinud: Rahvus! tore sõna — barbarismusele. Rahvusetunde ülituhin viib mitteinimlikkusele (Entmenschlichung). Meie aja märgusõna on aga: inimlikkusemale (Vermenschlichung).

Kõik seisuse eelarvamised, papilus (Pfaffenthum), vari-seerlus, valitsusehimu, kõik rahvusline ülituhin, mittesallivus ja sellesarnased kõlvatused on täna juba allavajuvast, pooleldi juba ülesaadud seisukohast pärit. — Kus mina oma nõrkade sõnadega võin, võitlen ma üheainsa seisuse valitsuse vastu, nõnda siis ka Liivimaa omavalitsuse vastu, mis ussitanud on ja mitte enam eluvõimuline ei ole, aga see on karistuse vääriline ja mitte isamaalik, kõike Saksa haridust välja pühkida tahta, nagu C. R. J. tahab: „raudkäpaga!“ Sest et ta „kõige-ga mis Teie keskel halb on“ — Saksa ollust mõtleb, sellest saab ka pime aru. Ainult näitab nõnda, et ta kõlvatust mõtleb, aga käsi südame peale, kes J—i tunneb, teab väga hästi, mis ta õieti ütelda tahab. Ja otse niisugused jüramised, niisugused alatud kiviloopimised peidupaigast häbistavad kirjanikku. Minu meelest on kaugelt ette Teie teise kirjasaatja püha viha mõisapolitseide vastu. Tungige kallale — tõsiselt ja sõnakalt kõigele võimu kurjastitarvitamisele, aga avalikult, auu-salt, mitte hirvitavate, poolikute ässitamisesõnadega. Nagu näi-tuseks Browne käsukirja lõpul: „see a n n a b **palju** mõtelda!“ Kas see ei ole kurisalalik (perfide)? Kas ta ei või välja ütelda, mis ta sellega mõtleb? Kas see ei ole kihvtitatud nool, mis peidusest lastakse? —

Mul on siia paras koht tähendada, kuidas mõõduandvates ringides mõeldakse...¹⁾ järele on keiser valjuste ütelnud: Usu ja rahvuse külgi ei pea puudutatama, nende juures, kes Läänemere kubermangudes germania soost; tuleb valjuste selle peale vaadata, et seadust täidetakse ja mingisugusid püüdmisi ei tohi sallitud saada, mis nende kubermangude ja riigi vahekorra nõrgenda-mise poole sihivad. Seda võite siis Teie ka omale märkuseks võtta; kui Teie lehe käekäik õnnelik peab olema, siis jutlustage kindlast lähenemisest riigile.

Peab hoolega vahet tegema Moskva ja Peeterburi vahel. Siin on mõõdukal parteil enamus (herrscht die moderirte Partei vor), keisriga eesotsas ja tema hoiab tugeva käega Balti mõisnikuseisust kui riigile kasulikku ollust püsti. Teie mõistate nüüd, mikspärast C. R. J. õieti valitsuse vaadete vasta võitleb, ja miks Teie mitte tingimata kõik lehte panema ei peaks, mis tema Teile kätte saadab. Suuremalt jaolt on ju kõik hea, aga kus tema monomanie nähtavale tuleb, teete Teie hästi, kui sellele kriipsu peale tõmbate; palun mind paremale arusaami-sele aidata, kui Teie tema kallalekippumisi kasulikkudeks peate.

1) Nimest ei saa aru.

Mina võin veel väga hästi mäletada, et Liivimaal varemine iga talupoeg viina põletas. Ei ole sugugi väga kaua aega tagasi, kui see temale ära keeldi, et priiskamisele tōket teha, sellest ei taha aga hra J. midagi teada? Otse kui oleks saksad põletatud viina ülesleidjad! Igal rahval on see kunst, eskimodel ja kamtshatkalastel. — Nūūd saksu sõimata, et saksad varemine halastamatad olivad, tuleb mulle nõnda ette, kui juutisid Kristuse ristilõõmise pärast taga kiusata. Nõndasama vihastab mind, kui muidu mõistlikud kirjanikud, nagu Eckardt — ühtelugu uuesti Liivimaa kitsikust Ivan Hirmsa ajal üles soendavad ja sellega Venemaad süüdistavad. Kes oli siis venelaste maale-sissetungimise juures süüdlane! Tartu piiskop oma sõnamurdmisega. Edasi Lübecki häbematus, kes 300 võerast õpetlast ja kunstnikku Venemaale tulla läbi ei lasknud ja kes tsaari saadikut 3 aastat vangis pidasivad. — Mõlemil pool oldi keskajal toores. Ivan laskis Liivimaad rüüstada, et selgeste näidata, et orduriik mitte maa tõsine isand ei ole ja maad mitte kaitsta ei suuda. Peeter I. saadik ei ole Liivimaa võeraid soldatid näinud, selle järele on Venemaa tõsine peremees majas.

Jätame ometi kord need igavesed pealekaebamised, vihkamisele ja vihale äritused ja ärahallitanud ajalooraamatud! — Vaadake soomlasi — nad on hariduse ja ristiusu õnnistuse eest tänulikud ja nimetavad rootslasi oma heategijateks. Aga hra J. ütleb sakslastest „võerad!“ Tema vahetab harija germanismuse peksja germanismusega ära. Peks on lõpnud, nõnda siis ka aeg naeruväärilise viha väljapuistamistele nende vastu, kes eestlasi õpetasivad, lõppu teha. Mõisnikud olivad 18. põlve selle neetud peksmisega ära harinenud, nad ei tunnud teist abinõuu, väike junkur oli lapsepõlvest peale seda nõnda õppinud. Mina kisklesin aastal 1845 väikese Eesti tüdrukukesega karvupidi. Minu vanaema juhtus juure ja ütles; „Noorherra võib sind karvust kinni võtma, aga sina ei tohi teda putuda!“ Ma olin niisuguse õpetuse üle tulivihane, sest õiglusetunne on mulle külge sündinud.

Keiser on mõisnikkudel kepi käest võtnud ja see oli päästev tegu, ilusama tuleviku koidupuna. Rahva viha ja mõisnikkude peksuhullustus saavad peagi ainult veel poolteed ärakajanud muinasjutt olema, mille ülessoendamise eest hoidma peab. „Postimees“ kuulutagu armastust, mitte viha. Lepitage liialdajad ära! (Versöhnen Sie die Extreme!). See on Teie ilusam ülesanne. Usute Te siis, et niisugused ässitused, nagu J. omad Teie lehes, lubatud on ja head vahekorda üles tulla lasevad? Ehk midagi aitavad? — Mina olen peaaegu selles arvamises, et niisugused lood Teile ühe hea tšensori on maksnud; kui

tõsi on, mis Tartu Zeitung jutustab, pidavat Suigusaar lahti lastud olema, mikspärast?

Mulle juhtub üks prantsusekeelne raamat Amerika inimese-sõbra . . .¹⁾ üle kätte. Vahest võite juhtumise-korral sellest midagi tarvitada.

Piirita kehvus Inglismaal ja teistes maades järgneb peasjalikult põletatud viina üleliia tarvitamisest. Kehva perekonda, kuhu see kõlvatus sisse ei ole tunginud, võib õnnelikuks ja eesõiguslikuks (privilegirt) kiita. Kehvus ei ole siis enam halbtus! Viinakeldri lehk on niisama hirmus kui surnukehade, mädanemise ja katku lehk.

Iga kõrts on põrgu eelkoda. Kes ennast viinamüümisega rikastab, pärib selle vastu kõikide selle läbi hukatuse sisse sattunute needimise, mis enam kaalub.

Minul aga kui arstil ja hingeteadlasel on siia midagi juure lisada: Kõrtsid on küll nii mõnegi hukka saatnud, nad on aga senini siiski ka häda pärast tarviliseks halbtuseks olnud, sest et neil sügavam tähendus on, muidugi ilma seda ise aimamata. Nõnda ongi saatuse imestamisvääriline loomuseadus, mis halvast ikkagi head sigida laseb. Inimene on doppelolevus, keha tarvitab toidust, vaim ka, ainult harvemine. Igatahes on seitsmes, hingamisepäev mõistlik sisse-seade, mitte Jumala, vaid inimeste hinge pärast. Haritud inimene muretseb omale seda (hinge) toidust ise, toorele inimesele peab see väljastpoolt tulema. Sellepärast on kirikud tarvilikud. Aga nemad ei ulata mitte toores-lihalikkude iseloomudele, kes ennast vabad tunda tahaksivad. Seda saab põllusulane kõige kergemine kõrtsis kätte, kahekopikulise napsiga on ta omale pääsetähe ostnud ruumi, kus kõik ühesugused on, kus ta tantsida ja mürada võib, ilma et keegi seda temale keelda tohib. Nad möllavad nagu kurjastvaimust taga aetud ja nimetavad seda rõõmuks, nimetavad seda lauluks. Nõnda hüüab õpetatud Wagner Faustis, kui õpetlased aru saama pidivad, et ka kõige vaesemal kuradil õhu, vabaduse järele tarvidus on; sellepärast on siis ka see anästhesie, Saksa keeli purjujoomine alamatel klassidel otse tagasitõrjumata tarvidus, see toob nende vaimule, mis uute muljendite järele januneb, uut toitu juure. Kõrtsid jäävad seni otsitavateks, kuni mitte veel muude lõbude eest muretsetud ei ole. Ehitage, näituseks, kiiged jälle üles ja joomine saab vähemaks jääma. Laul, muusika, vahest peagi ehk ka rändajad näitlejad on kõik abinõud joomise vastu. Roomlasi rahustati leiva ja mängudega. Leiba ja

1) Nimest ei saa aru.

näitemängusid, s. t. toitu ihule ja hingele. Kes inimestele vaimlist pühapäevast tegevust muretseb, ajaviidet väljaspool kõrtsi, on rahvale heategija. Sest joomise vastu sõitlemine ei aita midagi, kui rahvale teist toitu asemele ei anta.

Mina ei nõua oma pika kirja peale vastust. Kui minu vaated Teile meeldivad, siis saan ma seda „Postimehest“ ja tema seisukohavõtmisest nägema. Olete Teie aga selles arvamises, et parem on sõjakirvest välja kaevada, siis saan ma ka seda Teie lehest ära tundma. Suvel loodan ma Tartusse tulla, siis võime paremine üksteist mõistma saada. Meil mõlemil seisab üks ja seesama eesmärk silmis: Liivimaa elementide harimine ja kallimeelsemaks tegemine (Veredlung) ja nimelt kõikide. Sest mõisniku seisust peab niisamuti ka veel kasvatama, harima (erzogen werden), kui kodanikka ja eestlasi. Viimastest tuleb isegi kõigepealt hoolt kanda, sest nemad on kõige enam kannatanud. „Kes kurja kuuleb, kulda kannab.“

Teie auupaklik

E. Schultz.

Kohanimed.

Voltveti vallast, Saarde kihelk. Üleskirj. J. P. Sõggel.

I. Külad.

1. Kana küla, 2. Metsa k., 3. Pändi k., 4. Vilu k. (kutsutakse ka sagedaste kui Viru-küla.), 5. Välja k.

II. Talud.

1. Alva, 2. Hundi, 3. Jaanimäe, 4. Jutuse (2 talu seisavad soode keskel, praeguse Pärnu-Viljandi maantee ääres, sellel kohal, kust vana muinas-aegne tee risti üle käib. Vaata „Eesti Kirjandus“ 1910. lkg. 112.), 5. Järve-Lauri, 6. Kahjamäe, 7. Kaagipõllu, 8. Kaetsaare (2 talu¹), 9. Kereme (2 talu),

1) Saarde kihelkonnas, nii Hallistes, kui ka Kõpus tuleb väga palju „saare“ lõpuga kohanimedid, sest nimetatud kihelkonnades seisavad külad ja talud kui saared metsade ja soode keskel. Nii arvab ka J. Jung, et Saarde kihelk. sellest oma nime on saanud („Muinasaja teadus“ II. lkg 40, 41.). Ajaloo-uurija Johann Renner kirj. a. 1560 ümberkaudsed maad sagedaste kui Zare (lkg. 7, 199, 208, 260, 284, 317, 331, 325), mille külge vististe ka Halliste ja Kõpu on arvatud. Ka on Saarde kihelk. Saara mõis (Eesti keeli Jäärja mõis) olemas, ja vanadest kirikuraamatutest leiame, et Saarde kirik vanal ajal Jäärja mõisa maa peal on olnud, kus veel varemed näha on.

10. Koka, 11. Korbi, 12. Kivestu, 13. Kutja, 14. Kübsi, 15. Kõrvi, 16. Kõrboja, 17. Kõllu, 18. Kivi-Lauri, 19. Laane, 20. Laastepera, 21. Lauka, 22. Lipsu, 23. Longi, 24. Losu, 25. Läti, 26. Lõpekuuru, 27. Meetsaare, 28. Mihklemaa, 29. Mustoja, 30. Märissaare (Vana jutt räägib, et see üks meresaare koht pidada olema), 31. Mägipõllu, 32. Mõisamaa, 33. Neitsi, 34. Pika, 35. Pireti, 36. Pirrumäe, 37. Pändi (4 talu), 38. Riimaru, 39. Riitskulli, 40. Riitskulli, 41. Rikandi, 42. Räägu, 43. Rässä, 44. Sanga, 45. Saviaru, 46. Soemaa, 47. Suitsu (4 talu), Suitsu-Matsi (2 talu), 49. Suuresaadu, 50. Taltsi, 51. Torgi (Kiriku ja mõisaraamatus Matsi), 52. Treiali, 53. Toosi (K. ja m.-raamatus on Mannevere. J. Jung ütleb selle sõna Gooti keelest võetud olevat. „Muinasaja teadus“ II. lkg. 55.), 54. Täkumäe, 55. Tõnumäe, 56. Tõrva¹⁾, 57. Umbsoo, 58. Vasu, 59. Volli, 60. Volli-Hendriku (Rahva suus Taganõmme. Talu asub üksikuses, suure metsa keskel), 61. Vana-Rõngu, 62. Viira (Talu asub madalal, vesisel maal, metsa ja heinamaast sisse piiratud), 63. Vanatare, 64. Väikse-Tõlla, 65. Vanamõisa. (Räägitakse, et Voltveti (Tignitze) mõis enne seal kohal on olnud), 66. Viraku, 67. Kärstu (On enne vanal ajal ise vald olnud, nüüd aga üheks suureks Voltveti vallaks ühendatud. Nimetatud kohta kutsutakse küll Kärstu mõisaks, kuid mõisat ise ei ole enam ammust ajast olemas; ainult moonamehe kohtasid on seal nii mitmeid.)

III. Põllud.

1. Kuuslamaa, 2. Kõrge nurm, 3. Roopkraavi-pera, 4. Metsa põld, 5. Uibu nurm.²⁾

IV. Teed.

1. Kanaküla tee, 2. Karumulja t., 3. Kuuslamaa t., 4. Pati t., 5. Punapargi t., 6. Poolakste t., 7. Saare t., 8. Vene-Rõngu t.

V. Metsad.

1. Ahtliku, 2. Arusaare, 3. Audekael, 4. Eo nõmm, 5. Kaagipõllu mets, 6. Kipsaare nina, 7. Kiusu piir, 8. Kivi

1) Nimetatud talu piirist leiame vana linnamäe, mida rahvas Toome või Tõrva linna-asemaks kutsuvad. Nimetatud mägi on lõuna poolt küljest väga järsk ja orust piirab teda Kärstu oja. Öhtu ja põhjapoolseks piiriks on mäele suured metsad ja mädad sood. Tänavu leiti Toome linnamäe lähedalt hulk vanu rahasid, mõned neist kannavad nime Petrus Sanctus, kaelahteid ja merevaigu mune.

2) Põldude kohta on Voltveti vallas vähe nimesid olemas; kutsutakse aga ainult, kas „nurmeks“ ehk „põlluks“.

laan, 9. Kanaküla laan, 10. Karuvarik, 11. Karisoo, 12. Kutja soo, 13. Külm nõmm, 14. Kõrboja laan, 15. Kahvena raba, 16. Laiakivi m., 17. Longi soo. 18. Liiva soo, 18. Läti m., 19. Nälja soo, 20. Orakste laan, 21. Põrgu värav ¹⁾ 22. Silmsoo, 23. Tõlla lohk, 24. Tõrvaaugu m., 25. Vahelt m., 26. Viira m., 27. Väina soo, 28. Üle soo, 29. Osja soo.

VI. Heinamaad.

1. Alameste, 2. Alva-alune, 3. Koka-alune, 4. Künnu-
saare, 5. Kiisaõue, 6. Palejõe niit, 7. Virgapäälne, 8. Kärsu-
Longi.

VII. Mäed.

1. Halliku mägi, 2. Kabuli, 3. Kahja, 4. Kivitare,
5. Koltsi, 6. Kose, 7. Kärsu, 8. Kulla, 9. Kõpsaare, 10. Liisu
seljak, 11. Mustmägi, 12. Orakste, 13. Sinepi, 14. Savi,
15. Toome, 16. Tõnume, 17. Tõrva, 18. Täku, 19. Vahitare,
20. Vasu, 21. Veske, 22. Rikandi.

VIII. Orud.

1. Tõnume org, 2. Vasu mägede vahe, 3. Pireti o.,
4. Savimäe alune, 5. Vanamõisa org.

IX. Jõed.

1. Alva jõgi, 2. Kanaküla j., 3. Pale j., 4. Tõitoja j.

Tä h e n d u s: Kanaküla ja Pale jõgi on üks ja seesama, kuid
ühes kohas kutsutakse teda ühe ja teisel kohal teise nime
järel.

X. Ojad.

1. Jordani oja, 2. Kaaresaadu o., 3. Kõrb o., 4. Kün-
nussaare o., 5. Käänu o., 6. Must o. ²⁾, 7. Naritse o., 8. Nurm o.,
9. Lodja o., 10. Savi o., Virga o.

1) Põrgu-värava mets ühendab enda lähedalt suure Kikepera sooga, ja „Kalevipoja“ X. laulust loeme, kuidas pahareti poegade vahel Kikepera soos suur maajaotus käsil oli, mida Kalevipoeg viimaks korraldas. Kas ei peaks Põrguvärava mets seesama koht olema, mis „Kp. X. 400—452 ette tuleb? — Põrgu-värava alt leiame mõnest kohast vana tee, mis Longi soosse Laia-kivi alla näib välja minevat. Longi soo sees kaob tee koht järsku ära.

2) „Kalevipoja“ X. laulust leiame sõna „Mustapalli“. Mina olen aga Kikepera ümbrusest seda kohta taga otsinud, kuid asjata. Küll on aga Mustoja olemas ja selle lähedal Paale koht. Kas ei peaks mitte „Kalevipoja“ Mustapalli asemel Mustapaale õigem olema? Jään ootama, mida uurijad selle kohta arvavad, kuid igatahes on asi uurimise väärt.

XI. Hallikad.

1, Kullamäe hallik, 2. Kärsu h. ¹⁾, 3. Toome hallik.

Täheendus: Looduse poolest on Voltveti valla maad enam liiva segased, väga vähe on häid musta-mulla põldusid. Metsheinamaid katab suuremalt jaolt soohein, kuna jõearsetelt heinamaadelt head heina leiame. Metsad on suuremal osal sood ja rabad, häid põllumaa metsasid leiame vähe, kuid needki ei paku suuremat huvitust. Maapind ei ole sugugi tasane, sest siit ja sealt leiame liiva seljakuid ja nende ligidalt ning vahelt sügavaid soo põhjaga orgusid. Valla läbimõõt õhtust hommikusse on 35 versta ja lõunast põhja 15—25 versta.

Ranna murdest.

G. Willberg.

I.

Kodus kasvades kuulsin ma oma isa käest, kes rannas sündinud ja ka ligi veerand sada aastat seal järgimööda elanud, alati teistsugust keelemurret, kui seda teised kodused ja ümbruskonna elanikud rääkisivad. Suurena randades sugulastel võõrak käies panin tähele, et randades igal pool teistsugust keelemurret räägitakse, kui „maal“. Aegamööda kasvas huvitus ranna keele vastu ja hakkasin väikseid tähendusi rannakeele kohta üles kirjutama. Mineva (1909) aasta augusti-kuus käisin ka sellel eesmärgil Kaberneeme rannas, Kuusalu kihelkonnas. Pea rõhku panin ma rannameeste töös ja talituses ettetulevate asjade, merejagude nimede tähenduste peale, ²⁾ kuna ka hulk murdesõnu üles kirjutasin. Sügise poole korjatud materjali korraldades leidsin tähendustes paljugi selgusetat kohte, mille selgitamiseks tingimata tarvilik oli, neid uueste järel pärida ja kuulata. Selleks otstarbeks käisin tänavu juuni-kuu lõpu poole Ihasalu, Neeme (Jõelettme kihelk.), Kaberneeme, Aapse, Kullamäe ja Salmistu randades (Kuusalu kihelk.) ja Rammu- ja Koipse-saartes.

Nendes randades ja saartes on peaaegu ühesugune keelemurre, nii et tähendatud murret kui ühte ainust murret vaadata võib.

1) Vanarahva jutust kuuleme, et muiste Kärsu hallikast viina jooksnud. Keegi nurjatu teinud aga hallika vee mustaks ja sest ajast kadunud viin ära. Nüüd annab aga Kärsu hallik rohkeste selget vett.

2) Vaata „Randlaste sõnaraamat“.

Ranna murre läheb mitmeti harilisest kirjakeelest lahku. Juba kõlagi on teine ja eesti keel kostab randlase suus kumavalt ja ka natukene nääksuvalt (kaunis tihti ettetuleva „ie“ hääliku mõjul, iseäranis tihti korduvas nieh! sõnas). Peale selle räägib randlane üleüldse aeglaselt, sõnu pikalt ja venitades välja rääkides. Huuled liiguvad rääkimise juures kaunis vähe, kuna hambad üsna pisut avanevad. Sellepärast sünnib hääle kõla enam taga pool ja ülemises suu osas, millest ka iseäralik hääle kõla sünnib, mis „maal“ elavatele eestlastele, kes rohkem energiliselt huuli liigutades räägivad, esiteks võõrastav on kuulata. Ka räägib suurem osa randlasi vähe läbi nina.

Nendes randades, kus ma käisin, räägiti Rammusaares kõige kangemine. Üleüldse võib murrakute kangust maakülade kauguse järele tähele panna: mida lähemale maaküla rannale on, seda pehmem on murrak; kaugemal olevatel randadel on koguni selle vastu. Niisama mõjub ka Tallinna lähedus murraku peale: mida lähemale rand Tallinnale on, seda kirjakeelelisemalt ja harilisema hääle kõlaga kõneleb rahvas. Tallinnast kaugemale, hommiku poole minnes läheb randlaste keel kangemaks ja tuleb ka rohkem murdesõnu ette. Jõesuust (Jägala jõesuu Jõeletme kihelk.) Tallinna poole minnes, ei saa randlaste kõnes murrakut suurt arugi, aga Jõesuust Salmistuni (hommiku poole) on juba kauniste murrakut tähele panna, aga võib siiski nende randade keelt rohkem kirjakeelelisemaks lugeda. Sealt aga edasi Kolga randadesse, — Pudisuu, mis pool maaküla on, maha arvatud, — tuleb juba kaunis rohkestest randlaste kõnele murdesõnu hulka, kuna üleüldse kõnelemine nii palju kirjakeelest ja harilisest eesti keele kõlast lahku läheb, et harjumata kõrval raske on jutust korrapealt täieste aru saada.¹⁾

Randlaste keele kõla läheb suureste soome keele kõlaga kokku. Üleüldse on ka rannaäärsetel eestlastel vist ennevanast Soomega kaunis tihti kokkupuutumist ja läbikäimist olnud. Seda võiks ehk randlaste poolt nii hea meelega jutustatud Soomest soolatoomisest sõitude lood tõendada. Ka on randlaste tööriistade — paadi, võrkude jne. — üksikute jagude nimetused nii väga isekõlalised ja -laadilised, et neid kuidagi eestikeeleliseks pidada ei saa. Peale selle on randades hulk Soome kõlalisi talude ja paikade nimesid (*Migani, Põrgi, Kägala, Eigi, Mõuttali, Lüüdnieme* jne.) ja ka hulk inimeste nimesid ja liignimesid, mille kodukohta põhjamaadelt otsida tuleb (*Aksel, Kalle, Jürg, Liis, Anna-Katrina, Anna-Liisa, Anna-Leena, Anna-Sohwia* jne.; *Klaamas, Lambot, Laigar,*

1) Kolga murdest edespidi.

Küüsikäär, Pungari, Waagiström, Malmström, Lindkwist jne.). Niisama tuleb ka üksikuid soomekeeli sõnu, — mis eesti keelest lahku lähevad — vanemate inimeste juures ette: *ottama* (võtma), *kouk* (kook-konks), *vei* (viis) jne.

Eestikeelt räägivad randlased mitmete iseäraldustega, mis kirjakeelest kaugelt lahku lähevad. Kõige pealt võiks „õ“ hääliku puudumist nimetada — niisama nagu Soomeski. „õ“ häälik muutub rannamurdes peaaegu kõikideks täishäälikuteks, — ainult *ä* ja *ü* jäävad välja. Hääle sünnitamise riistad on randlasel nii koondunud, et vanemad inimesed ka kõige parema tahtmise juures *õ*:d välja rääkida ei saa, — ta on neil kas *o* ehk *ö*, aga mitte kunagi *õ*. Noorematel on see kooli mõjul juba kaunis kerge, ja nad tarvitavad ka kõneski *õ*:d. Pikkadest kahekordsetest täishäälikutest kostavad *aa*, *ii*, *uu*, *ää*, *üü* enamaste alati selgelt ja puhtalt välja, kuna *ee*, *oo* ja *öö* kunagi selgelt ei kuuldu, vaid teiste täishäälikutega

ühte liidetult: *oo—uo*, *ua*, *oa* ehk *ua*; *ee—ie* ning *öö—üö* ehk *öö* (*öe* näitused alamal). Lühikene täishäälik kostab alati lühikeselt, olgu ehk vahest teda pikaldase rääkimise pärast rohkem venitatakse kui harilikult. Rõhk on rannamurdes, niisama nagu ikka eesti keeles esimese silbi peal. Kõrvalisi rõhkusid ei ole tunda. Ka võõrakeelelistel sõnadel, mis randlaste keskel kuidagi tarvitamist on leidnud, on rõhk ikka esimese silbi peal, ehk küll neis ka kõrvalisi rõhkusid kuuldu, näit.: *pärumêter* (barometer), *Anna-Maria*, *àhukatt* jne.

Pikkuse vâldetest tuleb ranna murdes ainult esimene ja kolmas ette. See on nii hästi täishäälikute, kui ka umbhäälikute *l*, *m*, *n*, *r*, *s* juures tähele pandav; ainult *b*, *d*, *g* kohta ei või ülemal nimetatud randades seda just täieste tõendada, olgugi et ka *kradi* saba (krati s.), *kabi* uks (kapi u.), *vodi* (võti), *vigat* (vikat) räägitakse. Täishäälikute juures, iseäranis nende juures, mis pikalt selgeste välja räägitakse, on teise vâlte puudus hästi tuntav, kus juures kolmas vâlde ennemine harilisest pikkusest pikemaks venib, kui lühemaks jääb, näit:

„*saadan menema*“ on ennemine pikem, kui harilik „mul on saada“. Nendel täishäälikutel, mis pikalt selgeste ei kosta — *e*, *o* ja *ö* — ei või harilikkudest täishäälikute pikkuse vâldetest juttugi olla, sest et nad kohe vähe pikema väljarääkimise juures kaksik-täishäälikuteks muutuvad. Kaksik-täishäälikutena on nad aga ka alati ikka kolmandamas vâltes, kus juures teine täishäälik palju pikem on kui esimene. Kõike sedasama võib ka teiste kaksik-täishäälikute kohta öelda: *laevamiēs*, *laulan*, *muidu* jne.

Umbhäälikute *l, m, n, r, s* teist völdet ei ole ma kusagil völdnud tähele panna. Üleüldse on *l, r, s* ranna murdes ise-sugusemad, kui harilikus eesti keeles. *l* h  le k  la on palju tumedam, rohkem vene keele „*л*“ sarnane, (natukene tumedam, kui harilikus „*talvel* palju *külma*“). Peenendust ei tule *l*, niisama ka *n* ja *s* juures kunagi ette. Iseäranis tumeda k  la omandavad *l, m, n, r*, kui nad *b, d, g*, ehk omasuguse h  liku või üksteise ees seisavad, niisama ka *j* ja *v* ees. *r* h  lik võtab nende tähtede ees omale peale selle veel kaunis p  riseva k  la. *s* h  lik on kõige valjum *k* ees, kus ta alati kahekordseks k  veneb. Kui aga nende h  likute — *l, m, n, r* järele k  va umbh  lik — *p, t, k* — seisab, siis k  veneb nende järel seisev umbh  lik kahekordseks, näit.: *varpped, karttama, kinkkima* jne., kuna nad ise esimesesse v  ltesse j  avad. Üleüldse võiks kõigi kaksik-umbh  likute kohta öelda, et neil ainult kolmas pikkuse v  lde on — kas k  veneb esimene h  lik (pehmete ja *j, l, m*, jne. eel), ehk k  veneb teine — k  va h  lik.

Peenendust, muljenemist tuleb vanemate inimeste juures vähe ette. Rammusaares ei olnud muljenemist sugugi kuulda. Suuremalt jaolt r  agitakse k  vaste: *kott* (nagu venekeelne sõna „*котъ*“), *tassima, kass* (nagu sidesõna kas) jne. Ka ei tule ranna murdes, nagu suurema jao eestikeele rääkijate juures, kunagi *h*:*d* sõna alguses kuuldavale. Peale selle võiks ranna murde ise ralsuseks ka seda lugeda, et tihti *s* h  lik, iseäranis *t* järele venekeelse „*ш*“ k  la omandab; aga ta on siiski palju pehmem, vaevalt kuuldav: *Ruutuikari, otui*. Iseäranis tuleb teda seal kuuldavale, kus vähe peenendust kuuldub.

Sõnade k  anamine läheb ranna murdes hariliste kujudega ühte. Tuleb ka siiski iseäraldusi ette. Näituseks sõna *kivi* on ainsuse omastavas (genitiv), küsimise mille? peale *kive* ja selle järele kõik teised k  anded: *kivesse, kives, kivist, kivele* jne. Paljuse osastav (partitiv) on aga *kivi*, näit.: *siin on palju kivi*, kuna teised k  anded jälle *e* vaheh  leks võtavad: *kivedele, kivedeni* jne. Sõna „*kala*“ on paljuse osastavas *kalu*, ja teised k  anded võtavad omale selle *u* sisse: *kalude, kaludele, kaludest* jne.

Kõige suuremat lahkuminekut tuleb nende kahesilbiliste sõnade juures ette, mis keskele *b, d, g* võtavad. Neis sõnades muutub sisse tlevas k  andes (illativ) küsimise kuhu? peale *b, d, g* kolmas v  lde — *pp, tt, kk*, — esimeseks — *b, d* ja *g*:*ks*, näit.: isa läks *tuba* (tuppa), ta pani oksad *kubu* (koosse, kupp), *koda* (kotta), *vede* (ka veesse), *k  de* (kätte), *soda*

(sõtta), *ladu* (lattu), *joge* (jõkke), *lage* (lakke), *mäge* (mäkke) jne. Niisama pehmeneb *tt* vahest ka teistes sõnades *d*:ks — *vedib* (vettib) ja *ss* — *s*:ks — *sise* (sisse).

Suuremat lahkuminekut tuleb tegusõnade kujudes ja ka pööramises ette. Kõige rohkem lahkuminekut tuleb nendes tegusõnades ette, mille lõpu —*ma* ette nimetava kõneviisi sisseütlevas (illativus verbalis, неопределенное наклонение) *d*, *t*, *k*, *l*, *p*, *r*, *s* tuleb.

Need sõnad võtavad alati illativus verbalises lõpu —*ma* ette kas *a* ehk *e*, näit.: *andama*, *kündama*, *noudama*, *püüdama*, *kandama*, *murdama*, *hüüdama*, *voidama*; *kostama*, *ostama*, *pistama*, *tostama*, *vestama*, *muistama* (mõistma), *aistama*, *paistama*, *päästama*, *kurtama*, *kartama*; *laulama*, *naerama*, *lüpsama*, *maksama*, *peksama*; *tundema*, *laskema*, *käskema*, *juaksema*, *tousema*, *kuulema* jne. Kui esimeses silbis täishääliku järel *t*, *p* ehk *k* seisab, siis muutub niisugusel korral *t*—*tt*:ks, *p*—*pp*:ks ja *k*—*kk*:s, näit.: *vottama* (ka *ottama*), *jättama*, *küttama*, *kattama*, *nuttama*, *mattama*, *pettama*, *saattama*, *kiittama*, *sõttama*, *juattama*, *keittama* (keetma), *eittama* (heidma), *soittama*, *näittama* jne. Nagu näitustest näha, võtavad sõnad, millel lõpu —*ma* ees *d*, *t*, *l*, *p*, *r* vahe häälikuks *a*, aga millel *k*, —*e*. Seda *a*:d ehk *e*:d hoiab terve nimetav kõneviis (modus substantivus) alles, näit.: *andaja*, *andamine*, *andada*, *andamast*, *andamas*, *andamata*, *andav*; *laskeja*, *laskemine*, *laskeda*, *laskemas*, *laskev* jne.

Tegusõnade pööramine (conjugatio) on peaaegu sama-sugune, nagu harilikus eesti keeles. Ainult minevikus (imperfectum) tuleb lahkuminevaid lõppusid ette, kõige rohkem neis sõnades, mille juur harilikult umbhäälikuga lõppeb ja ranna murdes nimetavas kõneviisis (illativus verbalis) suffixi *a* ehk *e* vahele võtavad (ülemal tähendatud sõnad). Neil jääb see *a* ja *e* minevikus ka alati alale, kus juures *a* ja *e*:le lõpud —*sin*, *sid*, *s* jne. külge liituvad, näit.: *andasin*, *andasid*, *andas*; *tappas*, *laskes*, *käskes*, *kündas*, *püüdas*, *tundes*, *kartas*, *vot-tas* jne. Ka tarvitatakse mineviku paljuse 3. isiku lõppu —*sivad* asemel rohkem 2. isiku lõppu —*site*, näit.: *nemad saite*, *läksite*, *tulite*, *püüdasite*, *olite*, „*nie ei tehned muud kui sõite ja magasite*“ jne. (Siin võiks ka tähendada, et ranna murde „*t*“ natukene tugevam on, kui harilikult, mispärast neis sõnades ka *t* kõvaste, nagu *saitte*, *olitte* räägitakse). Lõppu

—*sivad* tuleb väga vähe ette. Tuleb ka sõnu ette, millel täieste isesugune pööramine on, nagu *viema* (viima): olevik — *vien, vied, vieb, vieme* jne.; minevik — *vein* (viisin), *veid, vei, veime, veite* (veivad); sõnast *kuulema* (kuulma) minevik: *kuulin, kuulid, kuulis* (ka *kuules*) jne.; *tiadma* (mitte *tiadama*) *tiasin, tiasid, tias* jne.; *ottama* (võtma, Rammusaares ja Salmistul) — *ottin, ottis, ottime*; *tema tegeb* — tema teeb asemel j. t.

Mineviku kesksõna (participium praeteriti) tegeviku (activa) lõppu —*nud* ei tule ranna murdes sugugi ette. Lõpp —*nud* muutub siin kas —*nd, ld, rd*, ehk —*ned, led, red*, mis sõna tüve külge liidetakse. Nendes lõppudes tuleb koguni ainult ranna murdele omane iseäralsus ette, — nad näitavad ka arvu (numerus): *nd, ld, rd* on enamaste ainuses, aga *ned, led, red* paljuses, näit.: tema *andand*, nemad *andaned*; *jättand* — *jättaned*; *ostand* — *ostaned, tundend* — *tundened, tiand* — *tianed, tehnd* — *tehned, mend* — *menned* (läinud); *kuuld* — *kuulled, old* — *olled, tuld* — *tulled, surd* — *surred* jne. Väljaraakimise juures on ka *d* hääliku kõvadus lõpu —*ned, led* ja *red* juures tähelepanav — see on kauniste tugevam, kui harilik *d*, ennemine ehk *t*:le lähedam.

Ka teised kõne-jaod lähevad ranna murdes mõnes asjas harilikkudest keeleseadustest lahku. Rannakeeles on nagu see seaduseks, et tüvi alati täishäälikuga lõppeb. Sellepärast võtavad ka kõik omadusesõnad, mille tüvid harilikult umbhäälikuga lõppevad, ranna murdes kas *a, e* ehk *i* lõpuks, nagu: *raudane, kuldane* (ka *kuldine*), *muldane, aegane*; *ommene* (homne), *olGINE* (õlgne), *tuuline, muldine* (muldne, mineva aastane) jne. See suffix jääb ka alati kõigis käänetes alale.

Asesõnade kohta võib ehk niipalju öelda, et randlane *meie, teie, need* asemel jutu sees alati *mei, lei, nie* (vahest ka „nemad“ mõistes) tarvitab, niisama ka *mind, sind* asemel *minut, sinut*, ehk *minu, sinu*; ka *moningane* — mõni ja *mingest* — millest.

Arvusõnades on tähelepanav *ükstoist, kakstoist* jne., kuna *üks kolmat* (21), *kaks neljat* (32), *kolm viiet* (43), *neli kuuet* (54), *viis seitsmet* (65), *kuus kaheksat* (76), *seitse üheksat* (87), *kaheksa kümmet* (98) palju rohkem tarvitatakse (iseäranis kalade lugemisel), kui kakskümmend üks, kolmkümmend kaks jne.; aga *kakskümmend, kolmkümmend* jne. Kordarvud on aga *esimene, toine, ühetoistkümmnes, kahetoistkümmnes, kahekümmnes ühes, kolmekümmnes toine, saas, tuhannes* jne.

Niisama tuleb ka kombe ja viisi määrasõnades (adverbium) lahkuminekuid ette. Kõige rohkem tähelepandav on lõpp —*li*, mis ranna murdes —*la*:ks muutub, näit.: *küllela*, *selila*.

kükkila (kükakili), *oiela*, *ammula*, *puälila*, *ribukala* (ripakili), *kohula* (kõhuli), *kahukala*, *ahukala* (kohevile) jne. Niisama ei tule lõppu —*sti* ette, vaid —*ste*: *iluste*, *tupliste*, *suureste*, *näruste* (halvaste) jne.

Ka ei tarvita randlane palju ees- ja tagasõnu, vaid tarvitab ennemine sõna, mille ette ehk taha harilikult ees- ehk tagasõna pandakse, mitmesugustes käänetes, näit.: *istu toatile*, *pane pingile*, *vie lauale*, *vodi* (võti) *on ukstes*, *saapad on ahjul* jne.

Lause - ehitus on ülemal tähendatud randades täieste harilik; kusagil ei võinud ma midagi lahkuminevat tähele panna.

Peale ülemaltähendatud kõrvalekaldumiste tuleb ranna murdes sõnade väljarääkimises palju iseäraldusi ette. Neid võiks järgmiste kokkuvõtete alla koondada.

Kirjakeele *a* asemel on *ä*: *jähu*, *jähvatama* (Rammu-saares); *äur*, *äurama*; *nägu* (nagu).

ae—ai: *aig* (aeg), *aid* (aed).

e—i; *mihed*, *lihed*, *riha*, *tiha* (teha), *vidama*.

ea—ia: *vian*, *tiadma*, *tian*, *tias* jne.

ea—ie: *siel* (seal), *tieta* (teada).

ea—ää: *pää*, *ää* (hää), *ääl* (hää), *päästama* (päästma), *säädus* (seadus) jne.

ee—ei: *keitama* (keetma), *keidan*, *keitas* jne.

ee—ie: *mies*, *kiel*, *pienar*, *tie* (tee), *kiegi*, *viel*, *niel* ja palju teisi.

ei—öi: *lõidama* (leidma), *lõian* jne.

ei—oi: *toine* (teine).

i—e: *menema*, *nena*.

ii—ie: *viema*, *vien*, *vieb*, *vied* jne.

o—e: *etsima* (otsima), *etsin*, *etsis* jne.

oe—oi: *poig*.

oo—uä: *sual*, *sua*, *ruäg*,

oo—oä: *koäl*, *toäl*, *toäma*, *noär*, *noät*, *loäk*, *poär* j. t.

oo—ou: *kouk* (kook-konks).

- ä—a: tanuw (tänav).*
ä—e: verav, tena (täna), tenavu merk, pera, merkima.
õ—a: sana (sõna), lang (lõng), pagenema (põgenema)
vai (või-sidesõna).
õ—e: peld, ehtu (õhtu), keik, teru (ka toru), eied (õied)
eitsema, veru, ernas; velg, sestrad (sõstrad) ja
palju teisi.
õ—i: ninda (nõnda), nigus (nõgus).
õ—o: soda, koht, (kõht), onn (õnn), sonnik, kone, jogi,
nogi, vodi (võti), tobi (tõbi), ola, obetama (õpe-
tama), koru (kõrv), sober (sõber) ja palju teisi.
Üleüldse muutub õ kõige rohkem o: ks.
õ—u: numm (nõmm), muistama (mõistma, aga moistus).
õe (õõ) ie: vieras (võeras), piesas, miet, mietama.
õi—oi: oigus, noid, voi (või, mis piimast saadakse;
sidesõna vai), soimama, oiskama, voima ja p. t.
õe (õõ)—oe: roemus, soel, oel (hõel).
õe—eu: neul (nõel), neuluma; seul (ka soel).
õi—õi: sõin, sõid, sõi, sõime jne.; lõin.
õö—õe: söema, lõema (õigem söema, lõema), köek.
õö—üö: tüö, vüö, üö (öö), üöge (merekaldast allalan-
gev laine).

Umbhäälikutest muutuvad ainult mõned.

Neist on tähtsamad:

- k asemel on g: vigal (ka vigast).*
p—b: rabutama, kobutama, lobutama, kobikas, kabu-
kad (kapukad—sokid), obetama, obib jne.
t—d: vodi (võti), kadus (katus), näida, kauda loodus
(kaota lootus).
ng—nn: (Rammusaares) anneras (angerjas) kinnad
(kingad). Niisama ülemaltähendatud:
kk—g: joge (jõkke), lage (lakke), mäge, vagu jne.
pp—b: tuba (tuppa), raba (rappa), kubu.
tt—d: soda (sõtta), koda, ladu, käde, vede (vette).

Peale nende on ranna murdes hulk sõnu, mis oma kuju ja kõla poolest kirjakeelest lahku lähevad, aga mida võimalik ei ole ühegi kokkuvõtte alla koondada. Need on nagu: *ühta, ühtagi*—*ühtegi, ei muista*—*ei mäleta* (Rammusaares), *sinne*—*sinna, siie*—*seie, tihnas verk*—*tihe võrk, ütleda*—*õelda, kärbane*—*kärbes, alles*—*hallitanud, tümi*—*pehmeid, käis vahtimas*—*käis vaatamas, tiiliskiwi*—*telliskivi, suota*—*tühja, mis*

sa suota kardad, üksipäidi, kaksipäidi—üksipidi jne., sedasi—sedaviisi, tavaline—harilik ja palju teisi. Iseäralik on ka minevik sõnast möema (müüma)—möin, möid, möi, möime jne.; niisama ka koa—koju asemel.

Kehras, 14. VII. 10.

Uued raamatud 1910.

23. Eesti luule. Kogu Eesti luuletusi. Tartus 1910. K. Sööti ja G. Suitsi välja antud. K. Sööti tr. 16⁰ (13×19). 352 lk. H. 1 r. 50 k. R. 30 l. 4000 eks.
 24. Ei või andeks anda. Tallinnas, 1909. G. Allo kirjastus. I. Felsbergi ja A. Tetermanni trükk. 16⁰ (13×19). 15 lk. R. 1 l. 5500 eks.
 25. Erckmann — Chatrian. Prantsuse talupoja ajalugu. II. jagu 3. anne. Tallinnas, 1909. W. Ehrenpreisi tr. 8⁰ (14×21) 32 lk. R. 2 l. 1900 eks.
 26. Järnefelt, Arvid. Maa-ema lapsed. Tallinnas, 1909. „Mõtte“ kirjastus. M. Schifferi tr. 16⁰ (12×18) 127 lk. H. 30 kop, R. 7 l. 2000 eks.
 27. Jokai, Maurus. Vaimukas võllaroor. Eesti keele I. A. Rahamägi. Tartus, 1909. Schnakenburgi tr. ja kirjastus. 16⁰ (12×17). 104 lk. H. 25 kop. R. 5 l. 1500 eks.
 28. Jõulu laulud. Tartus, 1909. M. Hermanni tr. 8⁰ (14×20). 4 lk. R. 1 l. 2000 eks.
 29. Jõulu laulud. Riias. 1909. Grosseti tr. 8⁰ (18×26) 4 lk. 1 l. 10000 eks.
 30. Jõulu rõõm. Riias. 1909. A. Grosseti tr. 8⁰ (18×26.) 4 lk. R. 1 l. 5000 eks.
 31. Jumalateenistuse laulud. Tartus, 1909. Hermanni tr. 4⁰ (18×27). 4 lk. R. 1 l. 600 eks
 32. Kaheksas Eesti karskuse seltside kongress. Tartus, 1909. Karskuse Seltside Keskoimekonna kirjastus. „Postimehe“ tr. 16⁰ (12×18). 94 lk. H. 20 k. R. 6 l. 1500 eks.
 33. Kalender 1910 a. p. Tartus, 1908. H. Laakmanni tr. 16⁰ (11×18) 32 lk. R. 2 l. 500 eks.
 34. Kalender 1910. Viljandis. 1909. P. Saretoki kirjastus. A. Renniti tr. 16⁰ (12×18). 48 lk. R. 2 l. 5000 eks.
-

Maadeteaduse-sõnad.

Sõnad on vahenditeks, mille abil oma mõtteid avaldame. Kuid ainult siis on sõna parajal paigal, kui ta kuulaja selle-sama mõiste juurde viib, mis kõneleja meeles mõlkus. Kui kuuleme näit. sõna „ilm“ üksikult ehk niisuguste sõnadega ühenduses, mis mõistet küllalt kindlalt ära ei määra, siis jääme alles kahevahele, mis temaga tähendada tahetakse: kas õhukonna muutuvat olekut („ilm on pilves“), kas maiseid, isekeskis ühendusesolevaid asju („ilmast lahkuma“ = ära surema), kas üleüldse kõiki loodasju („sa tahad ilma kätte saada“ = oled täitmata), kas ainult inimesi kogumõistena („ilm sööb ja hirvitab“ — ihnuri pärandust), või paljalt otsatu suurt avarust („ilma ruum“).

Luulekeeles, kus enamasti tahtmiski ei tundu olevat kõike täies selguses välja ütelda, vaid muist maad ka lugeja vabale mõttelennule jäetakse, niisugune mitmetähendusline sõna suurt ei eksita, mõnesuguse varjendi avaldamiseks võib koguni soovitavgi olla. Ise lugu on siis, kui mõistete vahel peab teravat vahet tegema, kui ikka võimalik pole vahetege-miseks terveid lauseid tarvitada: siis on sarnased sõnad, millel oma neli viis tähendust, aina kammitsateks, mis igal sammul vaba käiku kütkendavad ja mõtte, nagu kotka, oheliku otsas hoiavad. — Koolis, kus õpilasi uute mõistetega tuleb tutvus-tada, nendele neid selgitada ja omaseks teha, ei saa vähemaga leppida, kui sellest nõudmisest kinni pidada, et — iga mõiste äratähendamiseks olgu oma ise sõna! Sest sõnade lõnkuvus võib ka põhjuseks olla, mis järjekindlat mõtlemist takistab ja õpilast kergesti lohakusele avateleb.

Selle nähes ep ongi Eesti Kirjanduseseltsi keeleteoi-mekonnas tarvilikuks peetud, oskussõnu Eesti keeles kindlaks määrata. — Alatoimekonna liikmeteks, kes maadeteaduse-oskussõnu pidi korraldama hakkama, nimetati keeleteoi-mekonna poolt: J. Jurkatam, M. Kampmann, Pr. Sauer, K. Tasak ja J. Tammemägi. Eeltööde tegemine ja senitarvitatud maade-teaduse-sõnade kogumine jäeti viimase hooleks, kes siiakuul-duvad nimetused järgmiste raamatute seest kokku korjas: B. Gildenmann, Mailma made õppetud; Koli-ramat, viies jagu; Geograhvi, ehk õpetus maailma suurusest ja maailma maadest; Koolilaste geograafia raamat; J. Muchell, Geograafia õpetuse käsiraamat; G. Blumberg, Juhataja kodu- ning isamaa tundmi-sele; C. R. Jakobson, Veikene geografia; M. J. Eisen, Vene-maa geografia; J. Jung, Geograhvi õpetus; M. Uniwer, Maade-teadus; J. L. Jürgens ja K. Tasak, Geografia õperaamat

(kolm jagu); R. Aawakiwi, Meie maakera minevik; Dr. J. Hurt, Eesti astronoomia; J. L. Jürgens, Lühikene astronoomia; G. E. Luiga, Maakera elulugu; J. A. Rahamägi, Täheteaduse põhjusõpetused; J. Kipper ja A. Johannson, Põllutöö õpetus; A. Grenzstein, Eesti sõnaraamat; DDr. Wiedemann-Hurt, Ehstnisch-deutsches Wörterbuch.

Pärast eeltööde lõpetamist ürgas nimetatud alatoimekond oma tegevust. Läänud aasta oktoobrikuu keskpaigast kuni käesoleva aasta aprillikuu keskpaigani peeti 34 koosolekut ära. Iga koosolek, kus kogutud aineid läbi harutati: teatud mõiste äratähendamiseks mõni juba varemini tarvitatud sõnadest vastu võeti ehk mõnda kohasemat uut otsiti, kestis läbistikku tundi kolm.

Oma töö viljana avaldab toimekond alamaljargneva sõnastiku ja kutsub üles kõiki, kes selles mõnda puudust märkab ja kes meie emakeele edendamiseks tahab kaasa töötada, teda arvustama. — Iseäranis soovitav oleks, kui toimekonnale saadetaks niisuguseid maadeteaduslisi sõnu, mis mõnes kolgas ehk käidavad on, mida aga siin mitte ei ole tarvitatud, vahest ainult sellepärast, et neid ei tuntud. Igaühele, kes oma adressi üles annab, saadetakse „Maadeteaduse-sõnad“ ilma hinnata koju kätte — arvustamiseks. Arvustused, nõuanded ja uued ettepanekud palutakse võimalikult kuni käesoleva aasta 1. detsembrini toimekonnale sisse saata. (Kõigi siiapuutuvate küsimiste, teadete ja saadetuste adr.: Tartu, „Eesti Kirjandus“, Tammemägi). — Sellejärele peetakse keeleteoimekonna poolt suuremad koosolekud ära, kus „Maadeteaduse-sõnad“ sisse-saadetud arvustuste valgel uuesti läbi harutatakse, tarvilikud parandused, muudatused ning täiendused ette võetakse ja lõpu-likult kindlaks määratakse, missuguseid oskussõnu üleüldiseks tarvitamiseks soovitada. —

Maadeteaduse-sõnad ilmuvad siin kahes jaos. Et trüki- kulud mitte suureks ei läheks, on II. jaos ainult Vene sõnas- tikku tarvitatud.

Keeleteoimekonna nimel

J. Tammemägi.

I. jagu.

A.

- Abend, вечеръ, õhtu.
 Abenddämmerung, сумерки, vi-
 devik.
 Abendröte, вечерняя заря, eha.
 Abendstern, вечерняя звѣзда,
 ehatäht.
5. Abflusstelle (eines Landsees),
 стокъ (озера). (järve) kael.
 Abgrund, бездна, sügavik.
 Abhang, склонъ, nõlv.
 Abschüssigkeit, покатость, от-
 логость, kalle (om. kalde).
 Abstufung, уступъ (горы), mäe-
 järgе (om. -järgme).
10. Acclimatisation, акклиматизация,
 ilmandamine, harjutamine või
 harjumine ilmastusega.
 Acker, пашня, nurm.
 Ackerbau, земледѣліе, põllutöö.
 Ackerland, пахотная земля, põl-
 lumaа;
 — unbearbeitetes, мевоздѣ-
 ланная земля, jõude maa.
 Adler, Орелъ, [Vana] Saua-
 tähestik.
15. Administration, администрація,
 valitsus.
 administrativ, административ-
 ный, valitsuslik.
 Aerolith, аэролитъ, taevakivi.
 Alluvialschicht, послѣпотопный
 [наносный] слой, uueaja uht-
 lademik.
 Alte Welt, Старый Свѣтъ, Vana-
 maailm
20. Anfurt, пристань, sadamasild,
 valgma (om. valgma).
 Anberg, пригорокъ, küngas.
 Anger, лугъ, выгонъ, vainu.
 Anhöhe, возвышеніе, põnk (om.
 põnga).
 Ankerplatz, мѣсто стоянки су-
 довъ, ankruplats.
25. Anpflanzung, плантація, istandus.
 ansässig, осѣдлый, paigaline.
 Antipassat, антипассатъ, vastu-
 passat.
 Antipode, антиподъ, vastujalgne.
 Anziehungskraft, сила притяже-
 нія, külgetõmbamise jõud.
30. Äquator, экваторъ, poolitaja.

- äquatoriale Strömung, эквато-
 рiальное течение, palavvöö-
 voolus;
 — Zone, — -ый поясъ, pa-
 lavvöö.
- Äquinoktium, равноденствіе, päe-
 vaihtlus;
 Frühlings- —, — весеннее, ke-
 vadine pööripäev;
 Herbst- —, — осеннее, sügi-
 sene pööripäev.
- Äquinoktialsturm, буря во время
 равноденствія, pööripäeva-
 torm.
- Areal od. Bodenfläche, про-
 странство земли, maalahmak
 (om. -lahmaku).
35. Archipelagus, архипелагъ, saa-
 restik.
 arktische Zone, арктический
 поясъ, külmvöö.
 artesischer Brunnen, артезиан-
 ский колодезь, puurkaev.
 Asteroid, астероидъ, tähepude
 (om. -pudeme, mitm. -püde-
 med).
 Atlas, атласъ, kaardiraamat.
40. Atmosphäre, атмосфера, õhu
 kond.
 Atoll, атоль, korallisaar.
 Aue, нива, agu.
 Ausfluss, истокъ [рѣки], [jõe-]
 lähe (Tüvi on sõnas: lähen.
 Käänata nagu „ehe“), -algus.
 Ausland, иностранное государ-
 ство, väljamaa.

B.

45. Bach, ручей, oja.
 Bachbusen, заводъ, ojakäär, aba-
 jas (om. abaja).
 Bachinsel, рѣчнойостровъ, umb-
 käärd (om. -kääru).
 Bächlein, ручеекъ, ojakene, tire,
 nõrg (om. -nõru).
 Bachwiese, поемный лугъ, luht
 (om. luha).
50. Bai, заливъ, laht.
 Bank, мель, liivaseljak, leetseljak.
 Bär, der grosse, Большая Мед-
 вѣдица, Suur-vanker;
 — der kleine, Малая —, Väike-
 vanker.

- Barometer, барометръ, ilma-
klaas.
- Barre, баръ, uhel (om. uheti).
55. Bassin, бассейнъ, häil (om.
häilu. Häil on väga vana
sõna).
- Berg, гора, mägi.
- Bergabhang, склонъ горы, mäe-
nõlv, -külг.
- Bergbetrieb, горная промышлен-
ность, mäetööstus, mäeasjan-
dus.
- Bergfall, обрывъ, jäärak (om.
jääraku).
60. Bergfluss, горная рѣка, mäejõgi.
- Bergfuss, подошва горы, mäe-
jalг.
- Berggipfel, вершина горы, mäe-
latv.
- Berggruppe, горная группа, mäe-
salk.
- Bergkarte, орографическая кар-
та, mäekaart.
65. Bergkessel, котловина, mäekolu.
- Bergkette, горная цѣпь, mäe-
ahelik.
- Bergkurve, куполообразная вер-
шина горы, mäekurr (om.
-kuru).
- Bergland, горная страна, mägis-
maa.
- Bergreihe v. Bergkette.
70. Bergrücken, горный хребетъ,
mäeseljak.
- Bergscheide, долина, mäelahke
(om. -lahkme).
- Bergschlucht, оврагъ, [mäe-] ku-
ristik.
- Bergschlund, пропасть, mäekurk.
- Bergsohle, подошва, основаніе
горы, mäejalg.
75. Bergspitze, вершина горы, mäe-
tipp.
- Bergzüge v. Bergkette.
- Bett (eines Flusses) v. Fluss-
bett.
- Bewegung der Erde, движеніе
земли (вокругъ солнца), маа-
kera tiirutamine (päikese üm-
ber), — ringjooks.
- Bezirk, округъ, ringkond.
80. Bienenzucht, пчеловодство, me-
silastepidamine.
- Bifurkation, бифуркація, раздвое-
ніе рѣки, jbelahke (om. lahkme).
- Binnenland, внутренняя страна,
sisemaa.
- Binnenmeer, внутреннее море,
sisemeri.
- Binnensee, озеро, järv.
85. Binnenwasser v. Binnensee.
Blitzröhre od. Blitzsinter, фультъ,
гуритъ, piksekivi.
- Boden v. Erdboden.
- Bodenart v. Erdboden.
- Brache, паръ, kesa.
90. Brachfeld, паренина, kesapõld.
- Brandung, прибой волнь, бу-
рунь, murdlained.
- Breite, широта, laius;
geographische —, географи-
ческая —, maadeteadus-
lik —;
nördliche, südliche —, сѣвер-
ная, южная —, põhja-
lõuna- —.
- Breitengrad, широта, laius, laiu-
sieht.
- Breitenkreis, параллельный
кругъ, laiusering.
95. Brise, бризъ, vinne (om. vinne.
Näit. „vinne ilm“; „ilm on
pilvevinnes“), маа- ehk mere-
tuul.
- Bruch, болотистое мѣсто, зар-
осшее кустарникомъ, radrik.
- Brustacker, обрабатываемое
поле, südarpõld.
- Bucht, бухта, lõugas (om. lõuka).
- Bucht (in einer Flussmündung),
губа, lõhang (om. lõhangu).
100. buchtig, извилистый, lõukaline.
- Buckel, бугоръ, kühm.
- Burg, укрѣпленный замокъ,
kants.
- Buschland, перелогъ, metsmaa.
- Buschheuschlag, сѣнокосъ, по-
росшій кустарникомъ, võsa-
heinamaa.
105. Busen v. Meerbusen.

D.

- Damm, насыпь, mulle (om.
mulde. Tartu-murrakus tar-
vitatav. Tüvi on seesama,
mis sõnal muld).
- Dampf, паръ, aur.
- Deich, плотина, pais.
- Delphine, Дельфинъ, Väike-rist.

110. Delta, дельта, jõesuu-saarestik, delta.
 Despotie, деспотія, võimuvalitsus.
 Dickicht, чаща, tihnik.
 Diluvialschicht, допотопный [наносный] слой, eennemuistne uhtlademik.
 Dock, докъ, [laeva-] tokk (om. toki).
115. Donner, громъ, kõu.
 Dünen, дюны, luited (ains. luide), liivahanged.
 Dunst паръ, rõsi (om. rõsi).
 Dürre, засуха, põud.

Е.

- Ebbe, отливъ, mõõn.
120. Ebene, равнина, tasandik.
 Eiland v. Insel.
 Einöde, глушь, kond (om. konnu).
 Einsattelung, сѣдловина, mäerübi (om. -rübja. Pärnu pool tuttav), mäesadul.
 Einsturz (am Ufer), осыпь, jäärak.
125. Eis, ледъ, jää.
 Eisberg, ледяная гора, jäämägi.
 Eisfeld, ледяное поле, jäälaam (om. -laama), jääväli.
 Eisscholle, льдина, jäävare, pahkras (om. pahkra. Lääne-maakonnas tarvitatav).
 Eisspalt, трещина, jääragu.
130. Ekliptik, эклиптика, päikese-tee.
 Engpass, тѣснина, mäekitsandik.
 Erdachse, ось земли, maatelg.
 Erdbahn, орбита земли, maakera-tee.
 Erdball, земной шаръ, maakera.
135. Erdbeben, землетрясение, maavärisemine.
 Erdboden, почва, aluspind.
 Erde, земля, maa.
 Erdgürtel, поясъ, maavöö.
 Erdkugel v. Erdball.
140. Erdkunde, землѣвѣдніе, географія, maadeõpetus, -teadus.
 Erdmasse, масса земли, maakera kogu.
 Erdoberfläche, поверхность земного шара, maakera pind.

- Erdrinde, земная кора, maakera koor.
 Erdrücken, гряда, maaseljak.
145. Erdstoss, подземной ударъ, maa-alune tõuge.
 Erdteil, часть свѣта, maailmajagu.
 Erdwall, валъ, vall (om. valli).
 Erdzone, поясъ земли, maavöö.
 Erdzunge v. Landzunge.
150. Erhöhung, возвышенность, kõrgendik.
 Ernte, жатва, урожай, lõikus, saak, voos.
 erratischer Block, эрратическій валунъ, kalevite-räpsukivi.
 Eruption, извержение, purtskamine.
 Eruptivgesteine, вулканическія горныя породы, purtsmäetõug.
155. Erz, руда, kivind (om. kivindi; tuletatud sõnast kivi).

Ф.

- Fabrik, фабрика, заводъ, tehas.
 Fahrwasser, фарватеръ, laevatee.
- Fata Morgana, фата-моргана, миражъ, марево, terendus, kangastus.
- Fauna, фауна, loomastik.
160. Federwolken, перистыя облака, kiudpilved, tuulehagu.
 Feld, поле, põld.
 Feldrain, межа, põlluperv, — parras.
 Feldstreifen, полоса, maariba.
 Fels, скала, kalju.
165. Fels, утесъ, kaljurüngas.
 Felsblock, обломокъ скалы, kaljurahn (om. kaljurahnu).
 Felsengebirge, скалистыя горы, kaljumägestik.
 Felsenkette, цѣпь скалъ или каменныхъ горъ, kaljuahelik.
 Felsenmasse, громада или масса скалъ, kaljurüngastik.
170. Felsenpforte, тѣснина, kaljukitsandik.
 Felsenspitze, вершина утеса, kaljutipp.
 Felsenwand, утесъ, kaljusein.
 Festland, материкъ, mannermaa.

- Feuchtigkeit, влажность, niiskus.
175. Findlingsblock v. erraticuscher Block.
Firmament, сводъ небесный, taevaaloetus.
Firn, фирнь, sõmerlumi.
Fische, Рыбы, Kalad.
Fischerei, рыболовство, kala-püük.
180. Fischzucht, рыбоводство, kalakasvatus.
Fixstern, неподвижная звѣзда, kinnistäht.
Fjord, фюрдъ, merekoold (om. merekoolu).
Flächenraum des Wassers, водное пространство, veelagamik (om. -lagamiku).
Flachland, низменность, lausikmaa.
185. Flecken, мѣстечко, alev.
Fliesenstein, плитнякъ, raas.
Flora, флора, taimestik.
Flözgebirge, флещовая формация, vajukslademik.
Flugsand, сыпучий песокъ, aju-liiv, tuisuliiv.
190. Fluss, рѣка, jõgi.
Flussarm, рукавъ рѣки, jõevant (om. -vandi).
Flussbett, русло, jõelademik, — -säng.
Flussbiegung, поворотъ рѣки, jõekäänak.
Flussgebiet, бассейнъ рѣки, jõekond.
195. Flussgefälle, падение рѣки, jõelangus.
Flusskarte, карта рѣкъ, jõekaart.
Flussmündung, устье рѣки, jõesuu.
Flusssee, проточное озеро, läbi-voolu-järv.
Flusssystem, рѣчная система, jõekavastik.
200. Flut, приливъ, tõus.
Formation, формация, образование, lademik.
Forst, лѣсъ, laas (om. laane), laan.
Forstwirtschaft, лѣсоводство, metsaasjandus.
Frost, морозъ, pakane.
205. Frühling, весна, kevade.
Frühlingszeichen, знакъ весны, kevadetähes (om. -tähese).
Fuhrmann, Арктуръ, jõulu-tähestik.
Fulgurit v. Blitzröhre.
Furt, бродъ, koole (om. koolme).
210. Fusspunkt, надиръ, jalapunkt.
Fusssteg, тропа, jalgte.

G.

- Gabelung, v. Bifurkation.
Garten, садъ, aia.
Gartenbau, садоводство, aian-dus, aiatöö.
215. Gebiet (eines Flusses) v. Fluss-gebiet.
Gebiet, область (напр. Тургайская), valitsuskond (näit. Turgai- —).
Gebirge, горы, mäestik.
Gebirgskamm, горный гребень, mäehari.
Gebirgskette, горная цѣпь, mäehelik.
220. Gebirgsknoten, горный узелъ, mäesõlm.
Gebirgspass, горный проходъ, mäekuru.
Gebirgrücken, v. Bergrücken.
Gebirgssattel v. Einsattelung.
Gebirgsstock v. Gebirgsknoten.
225. Gebirgssystem, горная система, mäekavastik.
Gebirgszweig, горный отрогъ, mäeharu.
Gebüsch, кустарникъ, puhmas-tik.
Geest, высокая и песчаная земля, гесты, liivanõmm.
Gefälle (eines Flusses) v. Flussgefälle.
230. Gegend, мѣстность, maakoh-t.
Gegenfüßler, антиподъ, vastu-jalgne
Gehänge (eines Berges), скать горы, mäeveer (om -veeru).
Gehölz, роша, salu, metsatukk.
Gemma, Гемма, Kuhjalava, [Kuhjapesa].
235. Gemüse, овощъ, keeduvili, õue-vilil.

- Gemüsefeld, бахча, keeduvilja-, õuevilja-põld.
 Gemüsegarten, огородъ, keeduvilja-, õuevilja-aid.
 Geographie, географія, maadeteadus, -õpetus¹⁾;
 — mathematische, physische, politische, математическая, физическая, политическая —, suuruseteadusline, olusline, oluline —
 geographisch, географическій, maadeteaduslik;
 — e Breite v. Breite;
 — e Länge v. Länge;
 — es Netz, градусная сѣтка, sihivõrk.
240. Geologie, геология, maateadus. geschichtete Gebirge, осадочныя или нептуническія породы, vajus-mäetõug.
 Gestade, берегъ (моря, озера), (mere, järve) veer (om. veere).
 Gestalt der Erde, видъ, форма земли, maakera kuju.
 Gestein od. Gebirgsart, горная порода, mäetõug.
245. Gestöber, метель, tuisk.
 Gesträuch, кустарникъ, põõsastik.
 Gestrüpp, заросль, rägestik.
 Gewerbe, промыселъ, asjandus.
 Gewitter, гроза, pikne, äike.
250. Gewitterregen, дождь съ громомъ или съ грозой, pikse-, äikesevihm.
 Gewitterwolke, громовая, грозовая туча, kõue-, äikese-, piksepilv.
 Gewürz, пряности, maitsend, (mitm. maitsendid; tuletatud sõnast maitsema).
 Geysir, гейзеръ, kuumaveepurtsallikas, geiser.
 Glatteis, гололедица, kõlejää.
255. Gleicher v. Äquator.
 Gletscher, ледникъ, глетчеръ, jääliugustik.
 Glint, глинтъ, maltsakallas.
 Globus, глобусъ, keras (om. kerase; tuletatud sõnast kera), gloobus.
 Glut, зной, сильный жаръ, kuumus.
260. Golf v. Meerbusen ja Bai. Gouvernement, губернія, kubermang.
 Graben, ровъ, kraav.
 Grabhügel, могильная насыпь, курганъ, kääbas.
 Granit, гранитъ, raudkivi.
265. Grant, грантъ, гравій, дресва, kruus, mügi (om. mügi), sõmer.
 Grenze, граница, piir.
 Grotte, гротъ, kaljukoobas.
 Grube, яма, haud, [auk].
 Cruppengebirge, горныя группы, salkmägestik.
270. Gyps, гипсъ, kips.

Н.

- Hafen, гавань, sadam.
 Hafendamm, молъ, muul (om. muuli).
 Haff, гафъ, lahemer.
 Hagel, градъ, rahe.
275. Hain, роща, hiis.
 Halbinsel, полуостровъ, poolsaar.
 Halbkreis, полукругъ, poolring.
 Halbkugel, полушаріе, maapoolik.
 Haufenwolken, кучевыя облака, pilvekahad, pilverinkad.
280. Hauptkamm, главный хребетъ, päähari.
 Hauptkarte, генеральная карта, üleüldine kaart.
 Hauptstadt, столица, päälinn.
 Haustier, домашнее животное, koduelajas.
 Hecke, живая изгородь, põõsasaad.
285. Heide, пустошь, põmm.
 Heilquelle, цѣлебный источникъ, tervisevee-allikas.
 Hemisphäre, полушаріе, maapoolik;
 nördliche, südliche —, сѣверное, южное —, põhja-, lõuna- —;
 östliche, westliche —, восточное, западное —, ida-, lääne- —.
 Herbst, осень, sügis.
 Herbstzeichen, знакъ осени, sügisetähes.

1) Tä h. Kui maadeteadust õpetatakse, siis: maadeõpetus.

290. herumwandernd, бродячий, hulkuja.
 hervorquellen, бить ключемъ, uhkama.
 Heuschlag, покось, niit, heinamaa.
 Himmelsgegend, страна свѣта, ilmakaar, taevakaar.
 Himmelsgewölbe v. Firmament.
 295. Himmelskarte, карта небесныхъ свѣтилъ, taevakaart.
 Hitze, жара, palavus.
 Hochebene, плоская возвышенность, плоскогоріе, kiltmaa.
 Hochgebirge, высокія горы, kõrgemägestik.
 Hochland, нагорная страна, нагоріе, kõrgustik.
 300. Hochwasser, полноводіе, tõusuvesi, loemeri.
 Hof um die Sonne, den Mond, круги около солнца или луны, päikesetara, kuutara.
 Höhe, высота, kõrgus;
 absolute, relative —, абсолютная, относительная —, iseline, võrreldav —.
 Höhenzug, кряжъ, mäeseljak.
 Höhle, пещера, koobas.
 305. Hohlweg, ущелье, mäelõhestik.
 Holm, островокъ, laid (om. laiu).
 Horizont, горизонтъ, silmapiir.
 Hügel, холмъ, kõngas, kink.
 Hügelgruppe, группа холмовъ, kõngastik.
 310. hügelig, холмистый, kõnkliline.
 Hügelreihe, цѣпь холмовъ, kõngasahelik.
 Humus, перегной, черноземъ, mustmuld.
 Hungerquell, перемежающийся ключъ, ajajärguline allikas.
 hydrographische Karte, гидрографическая карта, veekaart.

I.

315. indigene Bevölkerung, коренное население, pärisrahvas.
 Industrie, промышленность, tööstus.
 Insel, островъ, saar.

- Inselgruppe, группа острововъ, saarestik.
 Inselkette, цѣпь острововъ, ahelsaarestik.
 320. Inselkranz, киклады, kõngasaarestik.
 Inselmeer, Inselwelt v. Inselgruppe.
 Irrlicht, блудящій огонь, põiatuli.
 Isochimen, изохимены, talveühesoojajooned.
 isolierter Berg, отдѣльная гора, eraldatud mägi.
 325. Isotheren, изотеры, suveühesoojajooned.
 Isothermen, изотермы, aastaühesoojajooned.
 Isthmus v. Landenge.

J.

- Jahr, годъ, aasta.
 Jahreszeit, время года, aasta-aeg.
 330. Joch, горный хребетъ среди двухъ долинъ, oruike (om. -ikke).
 Jungfrau, Дѣва, Neitsi.

K.

- Kälte, холодъ, külm, külmus.
 Kammgebirge, горный хребетъ, harimägestik.
 Kanal, каналъ, põva, kanal.
 335. Kap v. Vorgebirge.
 Kapella, Капелла, jõulutäht.
 Karawane, караванъ, killavoor.
 Karte, карта, kaart.
 Kaskade, каскады, veekukutus.
 340. Kassiopeia, Кассіопея, Loogatahestik, Vastla-tähestik.
 Kessel v. Bergkessel.
 Kielwasser, кильватеръ, laevajoom (om. -jooma).
 Kies v. Grant.
 Kiesel, галька, круглякъ, muna-kivi.
 345. Kimmung, v. Fata Morgana.
 Klima, климатъ, ilmastus, kliima.
 Klippe, подводный камень, rava.
 Kluft, ущелье, lõhestik.
 Kohlenformation, каменноугольная формація, kivi-sõekiht.

350. Kolonie, колонія, asumaa.
Kontinent v. F e s t l a n d.
— -al- Klima, материковый климатъ, mannermaa-ilmastus.
Komet, комета, sabaga-täht.
Kompass, компасъ, kompas;
— -häuschen, — -ный ящикъ, kompasikere.
Koppel, огороженный выгонъ, kopel.
355. Koralleninsel v. A t o l l.
Korn, зерновой хлѣбъ, teravili.
Krater, кратеръ, жерло, mäe-avang (om. -avangu).
kräuseln, зыбаться, kurrutama („Meri lööb kurdu“ — das Meer kräuselt sich, море зыблется).
Krebs, Ракъ, Vähk.
360. Kreis, уѣздъ, maakond.
Kreuzweg, перекрестокъ, rist-tee.
Kugelgestalt, шарообразный видъ, kera kuju.
Kulturgewächs, культурное растение, kodutaim.
Kupitze, копица, piirikääbas.
365. Küste, морской берегъ, взморье, mereäär, mereserv.
Küstenfluss, прибрежная рѣка, mereäärne jõgi.
- L.**
- Lage, положеніе (мѣстности), paik, koht.
Lagune, лагуна, lannumeri.
Lämmerwolken, барашки, laigulised pilved (Rahvalaulus: „taevas laia, laiguline“).
370. Land, trocken, суша, maisamaa.
Landenge, перешеекъ, maakitsus.
Landhaus, дача, suvila, rahula (Tuletatud sõnadest suvi, r a h u).
Landkarte, географическая карта, maakaart.
Landrücken v. E r d r ü c k e n.
375. Landschaft (eine Gegend), мѣстность, maakoht, maastik.
Landsee, озеро, järv.
Landspitze, носъ, neem.
Landungsplatz v. A n f u r t.
Landzunge, коса, säär.
380. Länge, долгота, pikkus;
geographische —, географическая —, maadeteaduslik —;
östliche, westliche —, восточная, западная —, ida-, lääne- —.
Längengrad, долгота, pikkus, pikkusesiht.
Längenthal, продольная долина, pikuong.
Laubwald, лиственный лѣсъ, чернолѣсье, lehtmets.
Lauf (eines Flusses), течение (рѣки), (jõe) jook;
Ober-, Mittel-, Unter- —, верхнее, среднее, нижнее —, ülem-, kesk-, alam- —.
385. Lauffeuer, бѣглый огонь, kulu-tuli.
Lawa, лава, virn, laava.
Lawine, лавина, lumeveermes (om. -veerme).
Lehm, глина, savi.
Leuchtturm, маякъ, majakas, tuletorn, paak (om. paagi).
390. Liman, лиманъ, laukameri.
Lootse, лоцманъ, loots.
Löwe, Левъ, Lõvi.
Luft, воздухъ, õhk.
Luftballon, воздушный шаръ, õhukong (om. -kongi).
395. Lufterscheinung, воздушное явление, õhunähtus.
Luftschicht, слой атмосферы, õhukiht.
Luftspiegelung v. F a t a M o r g a n a.
Luftströmung, течение воздуха, õhuvoolus.
Lyra, Лира, Vanad-reinad (om. reinaste).
- M.**
400. Magnetnadel, магнитная стрѣлка, magnetinõel.
Marschland, марши, padur (om. padura).
Massengebirge, горныя массы, tompmägestik.
Massengesteine, сплошныя вулканическія горныя породы, tomp-mäetõug.
Massstab, масштабъ, [kaardi-] mõõt.

405. Meer, море, meri.
 Meerbusen, заливъ, laht.
 Meerenge, проливъ, väin, mere-
 kitsus, salm (om. salme.
 Salm = kahe saare vahel olev
 väin).
 Meeresbucht v. Bucht.
 Meeresfläche, поверхность
 моря, mererind.
410. Meeresküste v. Küste.
 Meeresleuchten, морское свѣ-
 чение, merehiilgus.
 Meerestiefe, глубина морская,
 meresügavus.
 Meeresstrom, морское теченіе,
 merevoolas (om. -voolase).
 Meeresströmung, морское тече-
 ние, voo (os vood. Voo =
 ajutine mere voolus).
415. Meeresstrudel v. Strudel.
 Melioration, меліорація, [maa-]
 parandamine.
 Mergel, мергель, sarapuusavi,
 lubjakas-savi.
 Meridian, меридіанъ, pikkuse-
 siht, lõunasiht.
 Meteor, метеоръ, langev-täht.
420. Meteorstein v. Aerolith.
 Milchstrasse, Млечный путь,
 Linnutee.
 Mineralquelle, минеральный
 источникъ, mineralivee-
 allikas.
 Mittag, полдень, lõuna, kesk-
 päev.
 Mittagslinie, полуденная линія,
 lõunasiht.
425. Mittelgebirge, среднія горы,
 keskmägestik.
 Mittellauf (eines Flusses), сред-
 нее теченіе, keskjooks.
 Mitternacht, полночь, kesköö.
 Molo v. Hafendam.
 Monarchie, монархія, ainuva-
 litsus.
430. Mond, мѣсяць, луна, kuu.
 Mondfinsternis, лунное затме-
 ние, kuuvarjutus.
 Mondjahr, лунный годъ, kuu-
 aasta.
 Mondphase, лунная фаза, kuu-
 nähe (om. -nähte. Tüvi on
 sõnas: nähtakse).
 Mondviertel, лунная четверть,
 kuuveerand;
- das erste —, первая —, esi-
 mene —;
 das letzte —, послѣдняя —,
 viimne —.
435. Moor, трясина, raba.
 Moorgegend, топкая мѣстность,
 rabastik.
 Moräne, морэна, ajurühk (om.
 -rühk).
 Morast, топь, mädasoo.
 Morastheuschlag, болотный сѣ-
 нокосъ, soo-heinamaa.
440. Morastinsel, островокъ въ бо-
 лотѣ, võhmas (om. võhma),
 soosaar.
 Morgen, утро, hommik.
 Morgendämmerung, разсвѣтъ,
 puhte (om. puhte).
 Morgenröte, утренняя заря,
 koit.
 Morgenstern, утренняя звѣзда,
 koidutäht.
445. Mündung, устье, jõesuu.
 Mündungssee, озеро конечное,
 umbjärv.
 Musson, муссонъ, musson.

N.

- Nacht, ночь, öö.
 Nadelbaum, хвойное дерево,
 okaspuu.
450. Nadelwald, хвойный лѣсъ,
 okasmets.
 Nadir v. Fusspunkt.
 Natur, природа, loodus.
 Nebel, туманъ, udu.
 Nebelfleck, туманное пятно,
 udukogu.
455. Nebelregen, мелкій дождь, udu-
 vihm.
 Nebenfluss, притокъ, jõeharu.
 Nebengebirge, отрогъ, haru-
 mägestik.
 Nebenmond, побочная луна,
 kuu-sapp.
 Nebenplanet, спутникъ, kaas-
 rändaja.
460. Nebensonne, побочное солнце,
 päikese-sapp.
 Nehrung, длинная песчаная
 отмель, — коса, liivasäär.
 Neigung, наклонъ, längus.
 neptunische Gebirge v. ge-
 schichtete Gebirge.
 Neubruch, новина, uudismaa.

465. Neumond, новолуніе, poorkuu.
Niederschlag, осадокъ, sade
(mitm. sademed).
Niederung, низменность, ma-
dalik.
Nomade, кочевникъ, kolija.
Nord, сѣверъ, põhi.
470. Nordlicht, сѣверное сіяніе, vir-
malised.
Nordnordost, сѣверо-сѣверо-
востокъ, põhikirre.
Nordnordwest, сѣверо-сѣверо-
западъ, põhilooде.
Nordost, сѣверо-востокъ, kirre
(om. kirde).
Nordpol, сѣверный полюсъ,
põhjanaba.
475. Nordwest, сѣверо-западъ, loode
(om. loode).
Nullmeridian, нулевой мери-
дианъ, null-pikkusesiht.

O.

- Oase, оазисъ, rohtsaar, kõrbe-
saar.
Oberfläche, поверхность
(земли), maapind.
Oberlauf (eines Flusses), верх-
нее течение, ülemjooks.
480. Observatorium, обсерваторія,
tähetorn.
Obst, плоды, фрукты, puuvili.
Obstbaum, плодое, фрукто-
вое дерево, viljariiu.
Obstgarten, плодовой, фрукто-
вый садъ, viljariiu-aid.
Oceän, океанъ, ulgumeri, ma-
ilma-meri, okean.
485. Orion, Оріонъ, Koot- ja -reha,
[Vardatähed, Sauatähed, Ri-
datähed, Ojatähed, Odava].
Orionsgürtel, Поясъ Оріона,
Rootsi-varras.
Orkan, ураганъ, raju, maru.
orographische Karte, орографи-
ческая карта, mäekaart.
Ost, востокъ, ida.
490. Ostnordost, востоко-сѣверо-
востокъ, idakirre.
Ostsüdost, востоко-юго-
востокъ, idakagu.

P.

- Pallisade, палисадникъ, pihtaid.
Parallelkreis v. Breiten-
kreis.

- Park, паркъ, puistik.
495. Pass, проходъ, mäekuru.
Passatwind, пассатъ, passat-
tuul.
periodische Quelle v. Hun-
gerquell.
Perseus, Персей, Kүүnla-tähes-
tik.
Pfahlbau, свайная постройка,
vaia-ehitus.
500. Pflanze, растение, taim.
Pflanzengeographie, географія
растений, taimestikuline maa-
deõpetus, -teadus.
Pique v. Spitzberg.
Plan, планъ, piires (om. pii-
rese; tuletatud sõnast piire),
plaan.
Planet, планета, rändtäht, [rän-
dav-täht].
505. Planetenbahn, путь планеты,
орбита, rändtähe-tee.
Planetensystem, планетная си-
стема, rändtähtede-kavastik.
Planiglob, плоскошаріе, lame-
keras.
Plantage v. Anpflanzung.
Plateau v. Hochebene.
510. Platzregen, проливной дождь,
vihmapagin.
Plejaden, Плеяды, [Uus-] Sõel.
plutonische Gebirge, плутони-
ческія или огненные по-
роды, vanem tule-mäetõug.
Pol, полюсъ, naba.
Polarkreis, полярный кругъ,
nabajoon.
515. Polarland, полярная страна,
nabamaa.
Polarstern, Полярная звѣзда,
Põhjanael.
Polarzone, полярный поясъ,
nabavöö.
Poststation, почтовая станція,
postijaam.
Präsepe oder Krippe, Ясли,
Vana-sõel.
520. Primärformation, палеозойская
или первичная формація
[группа], esilademik.
Produkt, продуктъ, произве-
деніе, saadus.
Provinz, провинція (напр.
Остзейскія провинці), maad
(näit Läänemere-maad).

Q.

- Quartärformation, четверичная формація, neljislademik.
 Quarz, кварцъ, päeva-, haraka-, konnakivi.
 525. Quelle, источникъ, ключъ, родникъ, allikas, läte.
 Queral, поперечная долина, põikorg.

R.

- Race, раса, tõug.
 Randgebirge, краевыя горы, veere-, ääremägestik.
 Rasen, дернъ, muru.
 530. Regen, дождь, vihm.
 Regenguss, ливень, valang.
 Regenschauer, проливной дождь, vihmahoog.
 Regentropfen, дождевая капля, piisk (om. piisa).
 Regenwolke, дождевое облако, rang (om. rangu), vihmapiiv.
 535. Regenzeit, дождливое время, vihmaaeg.
 Reif, иней, hall (om. halla. On näha suvel, sügisel), härm (talvel).
 Reiffrost, холодокъ, kahu.
 Reliefkarte, рельефная карта, kühmkaart.
 Republik, республика, vabariik.
 540. Residenz, резиденція, pesalinn.
 Revolution (der Erde) v. Bewegung der Erde.
 Rhede, рейдъ, sadama-esine.
 Riff, рифъ, rahu.
 Ringgebirge (im Monde), лунный кратеръ, ringmägestik.
 545. Ringinsel v. Atoll.
 Rolllawine v. Lawine.
 Rotation (der Erde), вращение земли, maakera keeramine.
 Ruine, развалины, varemed.

S.

- Salzquelle, соляной ключъ, soolasee-allikas.
 550. Salzsee, соляное озеро, soolajärv.
 Sand, песокъ, liiv.
 Sandbank v. Bank.
 Sandwüste, песчаная пустыня, liivakõrbe,

- Saum des Waldes, опушка лѣса, metsaveeris (om. -veerise).
 555. Schaltjahr, високосный годъ, lisapäeva-aasta.
 Scheeren, шкеры, kari.
 Scheitelpunkt, зенитъ, pääkoht.
 Schichtwolke, слоистое облако, kordpiiv.
 Schiffswerft, верфь, laevatehas.
 560. Schlamm, тина, грязь, muda.
 Schleuse, шлюзъ, vesivärv, lüüs.
 Schlucht, оврагъ, kuristik.
 Schlund, пропасть, kurk.
 Schmirgel, наждакъ, kivivaik.
 565. Schnee, снѣгъ, lumi.
 Schneeflocke, снѣжинка, lumekübe (om. -kübeme).
 Schneegestöber, метель, tuisk.
 Schneegrenze, снѣговая линия, lumepiir.
 Schneelawine v. Lawine.
 570. Schneelinie v. Schneegrenze.
 Schneestreifen, снѣговая полоса, lumerõbne.
 Schneesturz, снѣжный обвалъ, lumekukutus.
 Schneetrift, сугробъ, lumehang.
 Schütze, Стрѣлецъ, Kütt.
 575. Schwamm, губка, käsn.
 Schwan, Лебедь, Suur-rist.
 Schwüle, удушливая жара, зной, lämmastav palavus.
 Sedimente, осадки (въ жидкостяхъ), vajused.
 Sedimentärgebirge, осадочная формація, vajuslademik.
 580. See, der, озеро, järv.
 See, die, море, meri.
 Seefahrt, мореплавание, мореходство, laevasõit.
 Seekarte, морская карта, merekaart.
 See-Klima, морской климатъ, mere-ilmastus.
 585. Seeküste v. Küste.
 Seeschlamm, морская грязь, тина, meremuda.
 Sekundärformation, мезозойская или вторичная формація [группа], teislademik.
 Senkung, понижение, nõtk (om. nõtku).
 Sirius, Сириусъ, Orjatäht.

590. Skorpion, Скорпионъ, Skorpion.
Solstitium, солнцестояніе, рöö-
ripäev ;
Sommer-, Winter- —, лѣтнее,
зимнее —, suvine, tal-
vine —.
Sommer, лѣто, suvi.
Sommergetreide, яровой хлѣбъ,
suivili.
Sommersonnenwende, лѣтній
поворотъ солнца, suvine
рööripäev.
595. Sommerzeichen, знакъ лѣта,
suvetähes.
Sonne, солнце, päike.
Sonnenbahn, путь солнца, päi-
kesetee.
Sonnensyklus, кругъ солнца,
päikese-teekond.
Sonnenfinsternis, затмение
солнца, päikese-varjutus ;
totale, partiale —, полное,
частное —, täielik, osa-
lik —.
600. Sonneflecken, солнечное пятно,
päikese laik (om. laigu), —
plekk.
Sonnenkörper, солнечное тѣло,
päikesekeha.
Sonnenscheibe, солнечный
дискъ, päikesesõbr.
Sonnenstand v. Solstitium.
Sonnenstrahl, солнечный лучъ,
päikesekiir.
605. Sonnenuntergang, закатъ
солнца, loojak.
Sonnenwende, поворотъ
солнца, рööripäev.
Sonnensystem, солнечная си-
стема, päikesekavastik.
sonnig, освѣщенный солнцемъ,
päevapaistene.
Soolquelle v. Salzquelle.
610. Spitzberg, пикъ, tornmägi.
Springbrunnen, фонтанъ, purts-
kaev.
Springquell, ключъ, purtsallikas.
Sprudel, бьющій ключъ, purts-
allikas.
Staatenbeschreibung, полити-
ческая географія, oluline
maadeõpetus, -teadus.
615. Statistik, статистика, arvustik.
Steinbock, Козорогъ, Kaljukits.
Steinbruch, каменоломня, kivi-
paemurd.
- Steingrund, каменистая почва,
kivine aluspind.
Steinkohle, каменный уголь,
kivisüsi.
620. Steinsalz, каменная соль, kivi-
sool.
Steinsand v. Grant.
Steppe, степь, rohtlaas, -laan.
Stern, звѣзда, [taeva-] täht.
Sternbild, созвѣздіе, tähestik.
625. Sternkarte, звѣздная карта,
taevakaart v. Hiimels-
karte.
Sternschnuppe v. Meteor.
Sternwarte v. Observato-
rium.
Stier, Телець, Härg.
Strand, морской берегъ,
взморье, rand.
630. Strandsee, береговое озеро,
rannajärv.
Strasse, проливъ, väin.
Strichregen, дождь, идущій по-
лосою, vihmareõne.
Strom, большая рѣка, voolas
(om. voolase).
Stromgabelung v. Bifurka-
tion.
635. Stromschnelle, пороги, kärestik.
Stromstelle (im Flusse), ema-
koht.
Stromsystem v. Flusssystem.
Strömung, теченіе, voolus (om.
vooluse).
Strudel, водоворотъ, пучина,
keerasmik.
640. Stufenland, террасы, järgustik.
Sturm, буря, torm.
subarktische Zone, подъаркти-
ческий поясъ, paraskülmvöö.
subtropische Zone, подтропи-
ческий поясъ, paraspalavvöö.
Süd, югъ, lõuna.
645. Südost, юго-востокъ, kagu (om.
kagu).
Südpol, южный полюсъ, lõuna-
naba.
Südsüdost, юго-юговостокъ,
lõunakagu.
Südsüdwest, юго-югозападъ,
lõunaedel.
Südwest, юго-западъ, edel (om.
edela).

650. Sumpf, болото, soo.
Sund, зундъ, väin.
Süßwasser, прѣсная вода, ma-
gevesi.

T.

- Tafelberg, столовая гора, lava-
mägi.
Tafelland v. Н о с ч е б е н е.
655. Tageslänge, долгота дня, päeva-
pikkus.
Tageszeit, время дня, päevaeg.
Tag- u. Nachtgleiche v. Ä q u i -
n o k t i u m.
Tau, роса, kaste.
Teich, прудъ, tiik, olm (om.
olma).
660. Temperatur, температура, soo-
jaseis.
Terrassenland v. S t u f e n -
l a n d.
Tertiärformation, кайнозойская
или третичная формація
[группа], kolmislademik.
Thal, долина, org.
Thermometer, термометръ,
soojamõõtja.
665. Tiefebene, низменная равнина,
низменность, lausikmaa v.
F l a c h l a n d.
tiefe Stelle in einem Flusse,
омуть, võrendik (om. võren-
diku), [haud].
Tierkreis v. Z o d i a k u s.
Tierwelt, миръ животныхъ, loo-
mastik v. F a u n a.
Torf, торфъ, turvas.
670. Trabant, спутникъ, kaasrän-
daja.
Treibeis, льдины, ajujää.
Triebsand v. F l u g s a n d.
Tropе, тропикъ, põõrijoon.
tropische Zone v. Z o n e.
675. Tundra, тундра, tundra.
Tunnel, туннель, õõnestik,
tunnel.

U.

- Ufer, берегъ, kallas.
Uferland v. S t r a n d.
Untergebirge, низкія горы, ma-
dalmägestik.
680. Untergrund, подпочва, maarõhi.
Unterlauf (eines Flusses), ниж-
нее теченіе, alamjooks.

Untiefe, мель, madal [-koht].
Untiefe (im Flusse), мель, joatus.
Unwetter, непогода, raha-ilm.

685. Ureinwohner, первобытный
обитатель, algelanik.
Urgebirge, первообразныя горы,
algmägestik.
Urwald, первобытный лѣсъ,
põline mets.

V.

- Varietät, разновидность, eri-
tõug.
Verfassung, государственный
строй, riigikord.
690. Verhack, засѣка, sõõrd.
Vertiefung, впадина, nõgu.
Verwittern, вывѣтриваніе, por-
sumine.
Viehweide, пастбище, выгонъ,
karjamaa.
Viehзucht, скотоводство, kar-
jandus, karjakasvatus.
695. Vollmond, полнолуніе, täiskuu.
Vorberg, предгоріе, eelmägestik.
Vorgebirge, мысъ, kärk (om.
kärge), maanina.
Vorkette, второстепенный хре-
бетъ, eelhari.
Vorstadt, предмѣстье, agul
(om. aguli).
700. Vulkan, вулканъ, огнедыша-
щая гора, tulemägi, tule-
putskav-mägi;
thätiger, erloschener —, дѣй-
ствующій, потухшій, -ая
—, tegev, kustunud —.
vulkanische Gesteine, вулкани-
ческія горныя породы, по-
рем tulemäetõug

W.

- Wage, Вѣсы, Kaal.
Wald, лѣсъ, mets.
Waldgegend, лѣсистая страна,
laasik (om. laasiku).
705. Waldindustrie, лѣсной промыш-
сель, metsatõõstus.
Waldwiese, лужайка, sannik
(om. sanniku. Vana sõna),
ojamaa.
Wärme, теплота, soojus.
Wasser, вода, vesi.
Wasserfall, водопадъ, kosk.

710. Wasserfläche, поверхность воды, veepind.
 Wasserhose, смерчъ, lohemadu, vesipüks.
 Wasserkarte, гидрографическая карта, veekaart.
 Wassermann, Водолей, Veevedaja.
 Wasserscheide, водораздѣль, veelahke (om. -lahkme).
715. Wasserstrudel v. Strudel.
 Weideland v. Viehwiede.
 Welle, волна, laine.
 Welt, свѣтъ, maailm.
 Weltall, вселенная, ilmastik.
 720. Weltgegend, v. Himmelsgegend.
 Weltkarte, карта земного шара, maakera-kaart.
 Weltkörper, небесное тѣло, täevakeha.
 Weltmeer v. Osean.
 Weltsystem, мировая система, ilmakavastik.
725. Weltteil, часть свѣта, maailmajagu.
 Wendekreis, тропикъ, pöörjoon;
 — des Krebses, Steinbocks, — Рака, Козерога, vähi-, kaljukitse- —.
 Wendepunkt, точка солнцестоянія, [päikesee-] pöörpunkt.
 Werder v. Holm.
 Werft v. Schiffswerft.
730. West, западъ, lääs (om. lääne).
 Westnordwest, западо-сѣверо-западъ, lääslode.
 Westsüdwest, западо-юго-западъ, lääsedel.
 Wetter, погода, ilm.
 Wetterfahne v. Windfahne.
735. Wetterleuchten, зарница, päik (om. päigi).
 Widder, Овенъ, Jäär.
 Wiese, лугъ, aas.
- Wiesenbau, луговоеводство, aasandus, aasatöö.
 Wind, вѣтеръ, tuul;
 veränderlicher —, перемѣнный —, muutlik —.
740. Windfahne, флюгеръ, tuulelipp.
 Windhose, песчаный смерчъ, tuulispask, tuulispää.
 Windrose, указатель странъ свѣта, kaarekõdarik.
 Windstille, безвѣтріе, затишье, vaige (om. vaike), tuulevaikus.
 Windstoss, порывъ вѣтра, hiling (om. hilingu), puhang.
745. Windwirbel, вихрь, tuulekeeris.
 Winter, зима, talv.
 Wintergetreide, озимый хлѣбъ, talivili.
 Wintersonnenwende, зимній поворотъ солнца, talvine pööripäev.
 Winterzeichen, зимній знакъ (зодиака), talvetähed.
750. Wirbel, водоворотъ, viru.
 Wirbelwind v. Windwirbel.
 Witterung, погода, ilm
 Wolke, облако, pilv.
 Wolkenbruch, ливень, lohe.
755. Wolkenhaufen v. Haufenwolken.
 Wuhne, полынья, lahvandus.
 Wüste, пустыня, kõrbe.

Z.

- Zacken (eines Felsens), зубецъ скалы, kaljuhammas.
 Zenit, зенить, päakoht.
 760. Zodiakus, зодіакъ, loomaring.
 Zone, поясъ, vöö;
 gemässigte, heisse od. tropische, kalte —, умѣренный, жаркій или тропическій, холодный —, paras-, palav-, külm- —.
 Zwillinge, Близнецы, Kaksikud.

II. jagu.

Täh. Iga sõna juurde lisatud arv juhatab I. jakku, kust seesama sõna ühes saksa- ja eestikeelse nimetusega on leida.

A.

административный 16.
 администрация 15.
 акклиматизация 10.

антипассать 27.
 антиподъ 28. 231.
 арктический поясъ 36.
 Арктуры 207.

артезианскій колодезь 37.
архипелагъ 35.
астероидъ 38.
атласъ 39.
атмосфера 40.
атоль 41.
азролитъ 17.

Б.

барашки 369.
барометръ 53.
баръ 54.
бассейнъ 55.
бассейнъ рѣки 194.
бахча 236.
безвѣтріе 743.
бездна 6.
береговое озеро 630.
берегъ 677.
берегъ (моря, озера) 242.
бить ключемъ 291.
бифуркація 81.
Близнецы 762.
блудящій огонь 322.
болотистое мѣсто, заросшее ку-
старникомъ 96.
болотный сѣнокосъ 439.
болото 650.
Большая Медвѣдица 52.
бризъ 95.
бродъ 209.
бродячій 290.
бугоръ 101.
бурунъ 91.
буря 641.
буря во время равноденствія 33.
бухта 98.
бѣглый огонь 385.

В.

валь 147.
верфъ 559.
верхнее теченіе 479.
вершина горы 62.
" " 75.
" утеса 171.
весна 205.
вечерняя заря 3.
" звѣзда 4.
вечеръ 1.
взморье 629.
видъ земли 243.
високосный годъ 555.
вихрь 745.
влажность 174.

внутреннее море 83.
внутренняя страна 82.
вода 708.
водное пространство 183.
водоворотъ 750.
" 639.
Водолей 713.
водопадъ 709.
водораздѣлъ 714.
возвышеніе 23.
возвышенность 150.
воздухъ 393.
воздушное явленіе 395.
воздушный шаръ 394.
волна 717.
востоко-сѣверовостокъ 490.
востоко-юговостокъ 491.
востокъ 489.
впадина 691.
вращеніе земли 547.
время года 329.
" дня 656.
вселенная 719.
вторичная формація 587.
второстепенный хребетъ 698.
вулканическія горныя породы
701, 154.
вулканъ 700.
вывѣтриваніе 692.
выгонъ 693.
" 22.
высокія горы 298.
высота, абсолютная, относитель-
ная 302.
Вѣсы 702.
вѣтеръ 739.
" перемѣнный 739.

Г.

гавань 271.
галька 344.
гафъ 273.
гейзеръ 253.
Гемма 234.
генеральная карта 281.
географическая карта 373.
" широта 239.
географическій 239.
географія 238
географія математическая, физи-
ческая, политическая 238.
географія растений 501.
геология 240.
гесты 228.
гидрографическая карта 314. 712
гипсъ 270.

глетчеръ 256.
глина 388.
глинтъ 257.
глобусъ 258.
глубина морская 412.
глушь 122.
годъ 328.
гололедица 254.
гора 56.
горизонтъ 307.
горная группа 63.
" порода 244.
" промышленность 58.
" рѣка 60.
" система 225.
" страна 68.
" цѣпь 66. 219.
горный гребень 218.
" отрогъ 226.
" проходъ 221.
" узель 220.
" хребетъ 70.
" " 333.
" " среди двухъ до-
линъ 330.
горныя группы 269.
" массы 402.
горы 217.
государственный строй 689.
гравій 343.
градусная сѣтка 239.
градъ 274.
гранитъ 264.
граница 266.
грантъ 265.
гроза 249.
громада скаль 169.
громъ 115.
гротъ 267.
группа острововъ 318.
" холмовъ 309.
гряда 144.
грязь 560.
губа 99.
губернія 261.
губка 575.

Д.

дача 372.
движеніе земли 78.
дельта 110.
Дельфинъ 109.
дернъ 529.
деспотія 111.
дождевое облако 534.
дождливое время 535.

дождь 530.
" идущій полосою 632.
" мелкій 455.
" съ громомъ или съ гро-
зой 250.
докъ 114.
долгота 381.
" восточная, западная 381.
" географическая 380.
" дня 655.
долина 71.
" 663.
домашнее животное 283.
допотопный слой 113.
дресва 265.
Дѣва 331.
дюны 116.

Ж.

жара 296.
" удушливая 577.
жаръ сильный 259.
жатва 151.
жерло 357.
живая изгородь 284.

З.

заводъ 156.
заводъ 46.
закатъ солнца 605.
заливъ 50. 406.
западо-сѣверозападъ 731.
" -югозападъ 732.
западъ 730.
зарница 735.
заросль 247.
засуха 118.
засѣка 690.
затишье 743.
затменіе солнца 599.
" " полное, част-
ное 599.
звѣзда 623.
звѣздная карта 625.
землевѣдѣніе 140.
земледѣліе 12.
землетрясеніе 135.
земля 137.
" высокая и песчаная 228.
земная кора 143.
земной шаръ 134.
зенитъ 557. 759.
зерновой хлѣбъ 356.
зима 746.
зимній знакъ 749.
" поворотъ солнца 748.

знакъ весны 206.
" лѣта 595.
" осени 289.
зной 259. 577.
зодіакъ 760.
зубецъ скалы 758.
зундъ 651.
зыбаться 358.

И.

изверженіе 153.
извилистый 100.
изотермы 326.
изотеры 325.
изохимены 323.
иней 536.
иностранное государство. 44.
истокъ 43.
источникъ 525.

К.

кайнозойская формація 662.
каменистая почва 618.
каменная соль 620.
каменноугольная формація 349.
каменный уголь 619.
каменоломня 617.
каналъ 334.
Капелла 336.
капля дождевая 533.
караванъ 337.
карта 338.
" земного шара 721.
" небесныхъ свѣтилъ 295.
" рѣкъ 196.
каскадъ 339.
Кассіопея 340.
кварцъ 524.
киклады 320.
кильватеръ 342.
климатъ 346.
ключъ 525.
" бьющій 612. 613.
Козерогъ 616.
колонія 350.
комета 352.
компасный ящикъ 353.
компасъ 353.
копица 364.
коралловый островъ 355. 41.
коренное населеніе 315.
коса 379.
котловина 65.
кочевникъ 468.
краевыя горы 528.
кратеръ 357.

круги около солнца, луны 301.
круглякъ 344.
кругъ солнца 598.
кряжъ 303.
культурное растеніе 363.
куполообразная вершина горы 67.
курганъ 263.
кустарникъ 227.
" 246.
кучевыя облака 279.

Л.

лава 386.
лавина 387.
лагуна 368.
Лебедь 576.
Левъ 392.
ледникъ 256.
ледъ 125.
ледяная гора 126.
ледяное поле 127.
ливень 531.
" 754.
лиманъ 390.
Лира 399.
лиственный лѣсъ 383.
лоцманъ 391.
луговоеводство 738.
лугъ 22.
" 737.
лужайка 706.
лунная фаза 433.
" четверть 434.
" " первая, послѣдняя 434.
лунное затменіе 431.
лунный годъ 432.
" кратеръ 544.
льдина 128.
льдины 671.
лѣсистая страна 704.
лѣсной промыселъ 705.
лѣсоводство 203.
лѣсъ 202.
" 703.
лѣтній поворотъ солнца 594.
лѣто 592.

М.

магнитная стрѣлка 400.
Малая Медвѣдица 52.
марево 158.
марши 401.
масса земли 141.
" скаль 169.
масштабъ 404.

материковый климатъ 351.
материкъ 173.
маякъ 389.
межа 162.
мезозойская формація 587.
мелиорация 416.
мель 51.
" 682.
" 683.
мергель 417.
меридианъ 418.
метель 245. 567.
метеоръ 419.
минеральный источникъ 422.
миражъ 158.
мировая система 724.
миръ животныхъ 668.
Млечный путь 421.
могильная насыпь 263.
моль 272.
монархія 429.
море 405. 581.
мореплаваніе 582.
мореходство 582.
морозъ 204.
морская грязь 586.
" карта 583.
морское теченіе 413.
" " 414.
морской берегъ 365.
" " 629.
" климатъ 584.
морэна 437.
муссонъ 447.
мысь 697.
мѣстечко 185.
мѣстность 230. 375.
мѣсто стоянки судовъ 24.
мѣсяць 430.

Н.

нагорье 299.
нагорная страна 299.
надиръ 210.
наждакъ 564
наклонъ 462.
насыпь 106.
небесное тѣло 722.
невоздѣланная земля 13.
непогода 684.
неподвижная звѣзда 181.
нептуническія породы 241.
нива 42.
нижнее теченіе 681.
низкія горы 679.
низменная равнина 665.

низменность 184. 665.
" 467.
новина 464.
новолуніе 465.
нось 377.
ночь 448.
нулевой меридианъ 476.

О.

оазись 477.
облако 753.
область 216.
обломокъ скалы 166.
обрабатываемое поле 97.
образование 201.
обрывъ 59.
обсерваторія 480.
Овенъ 736.
овощъ 235.
оврагъ 72. 562.
огнедышащая гора 700.
огородъ 237.
огороженный выгонъ 354.
озеро 84. 376. 580.
" концевое 446.
озимый хлѣбъ 747.
океанъ 484.
округъ 79.
омуть 666.
опушка лѣса 554.
орбита 505.
орбита земли 133.
Орель 14.
Оріонъ 485.
орографическая карта 64. 488.
осадки (въ жидкостяхъ) 578.
осадокъ 466.
осадочная формація 579.
осадочныя породы 241.
освѣщенный солнцемъ 608.
осень 288.
основаніе горы 74.
островокъ 306.
" въ болотѣ 440.
островъ 317.
осыпь 124.
ось земли 132.
осѣдлый 26.
отдѣльная гора 324.
отливъ 119.
отмель, длинная песчаная 461.
отрогъ 457.

П.

паденіе рѣки 195.
палеозойская формація 520.

- палисадникъ 492.
 параллельный кругъ 94.
 паренина 90.
 паркъ 494.
 парь 89.
 " 107.
 " 117.
 пассатъ 496.
 пастбище 693.
 пахотная земля 13.
 пашня 11.
 первичная формація 520.
 первобытный лѣсъ 687.
 " обитатель 685.
 первозданныя горы 686.
 перегной 312.
 перекрестокъ 361.
 перелогъ 103.
 перемежающийся ключъ 313.
 перешеекъ 371.
 перистыя облака 160.
 Персей 498.
 песокъ 551.
 песчаная пустыня 553.
 пещера 304.
 пикъ 610.
 планета 504.
 планетная система 506.
 плантація 25.
 планъ 503.
 Плеяды 511.
 плитнякъ 186.
 плодовое дерево 482.
 плодовый садъ 483.
 плоды 481.
 плоская возвышенность 297.
 плоскогоріе 297.
 плоскошаріе 507.
 плотина 108.
 плутоническія породы 512.
 побочная луна 458.
 побочное солнце 460.
 поверхность воды 710.
 " земли 478.
 " земного шара 142.
 " моря 409.
 поворотъ рѣки 193.
 " солнца 606.
 погода 733. 752.
 подводный камень 347.
 подземной ударъ 145.
 подошва горы 61. 74.
 подпочва 680.
 подтропическій поясъ 643.
 подъарктический поясъ 642.
 поемный лугъ 49.
 покатошь 8.
 покось 292.
 полдень 423.
 поле 161.
 политическая географія 614.
 полноводіе 300.
 полнолуніе 695.
 полночь 427.
 положеніе (мѣстности) 367.
 полоса 163.
 полуденная линія 424.
 полукругъ 277.
 полуостровъ 276.
 полушаріе 278.
 " восточное, западное,
 сѣверное, южное 287.
 полынья 756.
 полюсь 513.
 Полярная звѣзда 516.
 полярная страна 515.
 полярный кругъ 514.
 " поясъ 517.
 пониженіе 588.
 поперечная долина 526.
 пороги 635.
 порывъ вѣтра 744.
 послѣпотопный слой 18.
 почва 136.
 почтовая станція 518.
 поясъ земли 138. 148.
 " жаркій или тропическій,
 умѣренный, холодный 761.
 Поясъ Оріона 486.
 предгоріе 696.
 предмѣстье 699.
 прибой волнъ 91.
 прибрежная рѣка 366.
 пригорокъ 21.
 приливъ 200.
 природа 452.
 пристань 20.
 притокъ 456.
 провинція 522.
 продольная долина 382.
 продуктъ 521.
 произведеніе 521.
 проливной дождь 510.
 " " 532.
 проливъ 407. 631.
 промысль 248.
 промышленность 316
 пропасть 73. 563.
 пространство земли 34.
 проточное озеро 198.
 проходъ 495.
 прудъ 659.

прѣсная вода 652.
пряности 252.
пустошь 285.
пустыня 757.
путь планеты 505.
„ солнца 597.
пучина 639.
пчеловодство 80.

Р.

равнина 120.
равноденствіе 32.
„ весеннее, осеннее 32.
развалины 548.
раздвоеніе рѣки 81.
разновидность 688.
разсвѣтъ 442.
Ракъ 359.
раса 527.
растеніе 500
резиденція 540.
рейдъ 542.
рельефная карта 538.
республика 539.
рифъ 543.
ровъ 262.
родникъ 525.
роса 658.
роща 233.
„ 275.
руда 155.
рукавъ рѣки 191.
русло „ 192.
ручеекъ 48.
ручей 45.
рыбоводство 180.
рыболовство 179.
Рыбы 178.
рѣка 190.
„ большая 633.
рѣчная система 199.
рѣчной островъ 47.

С.

садоводство 214.
садъ 213.
свайная постройка 499.
сводъ небесный 176.
свѣтъ 718.
свѣченіе морское 411.
сила притяженія 29.
Сириусъ 589.
скала 164.
скалистыя горы 167.
скать горы 232.
склонъ „ 7. 57.

Скорпионъ 590.
скотоводство 694.
слоистое облако 558.
слой атмосферы 396.
смерчъ 711.
„ песчаный 741.
снѣговая линия 568.
„ полоса 571.
снѣгъ 565.
снѣжинка 566.
снѣжный обвалъ 572.
созвѣздіе 624.
солнечная система 607.
солнечное пятно 600.
„ тѣло 601.
солнечный дискъ 602.
„ лучъ 604.
солнце 596.
солнцестояніе 591.
„ лѣтнее, зимнее 591.
соляное озеро 550.
соляной ключъ 549.
сплошныя вулканическія горныя
породы 403.
спутникъ 459. 670.
среднее теченіе 426.
среднія горы 425.
Старый Свѣтъ 19.
статистика 615.
степь 622.
стокъ озера 5.
столица 282.
столовая гора 653.
страна свѣта 293.
Стрѣлецъ 574.
сугробъ 573.
сумерки 2.
Суша 370.
сыпучій песокъ 189.
сѣверное сіяніе 470.
сѣверный полюсъ 474.
сѣверо-востокъ 473.
„ -западъ 475.
„ -сѣверовостокъ 471.
„ -сѣверозападъ 472.
сѣверъ 469.
сѣдловина 123.
сѣнокосъ, поросшій кустарни-
комъ 104.

Т.

Телець 628.
температура 660.
теплота 707.
термометръ 664.
террасы 640.

теченіе 638.
„ воздуха 398.
„ рѣки 384.
„ „ верхнее, среднее,
нижнее 384.

тина 560.
топкая мѣстность 436.
топь 438.
торфъ 669.
точка солнцестоянія 727.
третичная формація 662.
трещина 129.
тропа 211.
тропикъ 673. 726.
„ Козерога, Рака 726.
тропическій поясъ 761.
трясина 435.
туманное пятно 454.
туманъ 453.
тундра 675.
туннель 676.
туча грозовая, громовая 251.
тѣснаина 131.
„ 170.

У.

указатель странъ свѣта 742.
укрѣпленный замокъ 102.
ураганъ 487.
урожаи 151.
уступъ горы 9.
устье рѣки 197. 445.
утесь 165.
„ 172.
утренняя заря 443.
„ звѣзда 444.
утро 441.
ущелье 305. 348.
уѣздъ 360.

Ф.

фабрика 156.
фавна 159.
фарватеръ 157.
фата-моргана 158.
фирнь 177.
фіордъ 182.
флецовая формація 188.
флора 187.
флюгеръ 740.
фонтанъ 611.
форма земли 243.
формація 201.
фруктовое дерево 482.

фруктовый садъ 483.
фрукты 481.
фульгурить 86.

Х.

хвойное дерево 449.
хвойный лѣсъ 450.
холмистый 310.
холмъ 308.
холодокъ 537.
холодъ 332.
хребеть, главный 280.

Ц.

цѣлебный источникъ 286.
цѣпь каменныхъ горъ 168.
„ острововъ 319.
„ скаль 168.
„ холмовъ 311.

Ч.

часть свѣта 146. 725.
чаща 112.
черноземъ 312.
чернолѣсье 383.
четверичная формація 523.

Ш.

шарообразный видъ 362.
широта 93.
„ географическая 92.
„ сѣверная, южная 92.
шкеры 556.
шлюзъ 561.

Э.

экваторіальное теченіе 31.
экваторіальный поясъ 31.
экваторъ 30.
эклиптика 130.
эратическій валунъ 152.

Ю.

юго-востокъ 645.
„ -западъ 649.
„ -юговостокъ 647.
„ -югозападъ 648.
югъ 644.
южный полюсъ 646.

Я.

яма 268.
яровой хлѣбъ 593.
Ясли 519.